

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií
Katedra filosofie

Mocenská recepce genderu a sexuality z pohledu
Michela Foucaulta a Judith Butler

Bakalářská práce

Barbora Dotřelová

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Josef Fulka, Ph.D.

Praha 2024

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Doc. Mgr. Josefu Fulkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Barbora Dotřelová

Obsah

Úvod	5
1. Michel Foucault	6
1.1. Život a dílo	6
1.2. Pojmy	8
1.2.1. Archeologie vědění	8
1.2.2. Diskurs	8
1.2.3. Subjekt a moc	9
2. Dohlížet a trestat	11
2.1. Disciplinární společnost	12
2.2. Prostředky správného výcviku	17
2.3. Panoptikon jako využití disciplinace	18
3. Dějiny sexuality	20
3.1. Represivní hypotéza	22
3.2. Perverzní implementace	27
3.3. Biomoc	30
4. Judith Butler	36
4.1. Moc a formování subjektu	37
4.2. Gender a mocenská dynamika	40
4.3. Podmanění, odpor, feminismus	47
Závěr	51

Úvod

V této bakalářské práci se budu věnovat dílu Michela Foucaulta a Judith Butler. V první polovině bakalářské práce tedy nejprve podrobněji rozeberu dílo Michela Foucaulta. Jeho práce reflektuje kriticky na spektrum témat, které se dají považovat za zcela zásadní pro feministickou teorii, jako je sexualita, tělesnost, moc a subjekt. Tělo je v tomto smyslu zasazeno do působení mocenských vztahů od okamžiku svého narození a mocenské vztahy ho zásadně formují. K určení povahy našeho těla, nám proto pomáhá právě analýza moci. Ve svých studiích Michel Foucault dává sexualitu do souvislosti s moderní podobou moci. Přes sexualitu je dle Foucaulta možné ovládnout nejen jedince, ale i celé populace. V bakalářské práci se tedy zaměřím především na dílo *Histoire de la sexualité*, budu však používat český překlad *Dějiny sexuality*, které obsahuje 3 svazky: *Vůle k vědění*, *Užívání slasti a Péče o sebe*, (dále čtvrtý svazek, který vyšel ve francouzském originále *Les aveux de la chair* v roce 2018). Práce se však bude nejvíce zabývat prvním svazkem. V tom Michel Foucault rozebírá nové vědění o sexualitě a jak tyto nové formy vědění jdou v ruku v ruce s tendencí sexualitu ovládat. Důležitá je zároveň pasáž o pojetí člověka jako individua, a že se důsledkem působení těchto nových věd a větší klasifikace vytváří nové pojetí člověka. Ze sexuality se stává podstatná složka lidské identity. Dále se Foucault zabývá i tím, jak spolu se vznikem vědy o sexualitě vznikají i normy, které zcela zásadně ovlivňují fungování novodobé produktivní populace. Ve druhé kapitole se budu ale i zabývat především pasážemi z *Dohlížet a trestat* vzhledem k podrobnějšímu rozebrání významu *podmanění skrze tělo*, na které později navázala i Judith Butler.

Druhá část práce se dále především soustředí na to, jak tyto argumenty dále zpracovává jedna z nejvýznamnějších feministek, která navazuje na dílo Michela Foucaulta, tedy představitelka feministického hnutí Judith Butler. Práce Judith Butler zahrnuje i některé prvky z Foucaultových teoretických příspěvků. Butler následně buduje své teoretické rámce, zejména ty, které se týkají regulace sexuality a diskurzivního utváření jedince jako subjektu. Zároveň kriticky zkoumá normativní konstrukci genderové identity jako základního aspektu lidské identity. Butler navíc zkoumá souhru mezi biologickým pohlavím, kulturně konstruovaným genderem a sexualitou a formuluje teorii performativity k dekonstrukci těchto konceptů. V bakalářské práci se zaměřím především na její dílo *Gender Trouble*:

Feminism and the Subversion of Identity z roku 1990, ve kterém explicitně odkazuje na *Dějiny sexuality*.

1. Michel Foucault

1.1. Život a dílo

Foucaultovo pozdější dílo bylo ovlivněno mnoha mysliteli. Studoval i spisy Marxe, Husserla a Heideggera. Později přiznal, že četba Heideggera měla silný vliv na jeho celkový filozofický vývoj, zřejmě i z toho důvodu, že ho nakonec přivedla k Nietzschemu. Ten Foucaulta ovlivnil ze všech nejvíce. Pravděpodobně i na základě jeho analýzy moci, vzhledem k tomu, že Nietzsche k moci nepřistupoval z politické perspektivy¹. V dílech můžeme i přesto, že se Foucault řídil vzorem od Nietzscheho, stále pozorovat odkazy na tehdejší politické události. Zejména v kontextu analýzy mocenských struktur, institucí a diskursů. Příkladem může být vězeňský systém, a jak se k němu přistupovalo postupem času. Foucault na tuto proměnu poukazuje různými konkrétními historickými událostmi, které více rozeberu v další pasáži.

Dílo Michela Foucaulta významně ovlivnilo i pozdější dílo Judith Butler, která je filozofkou a genderovou teoretičkou. Hlavní odkazy jsou rozeznatelné zvláště při zkoumání její teorie o genderové performativitě. Především čerpala z jeho teorie o mocenské dynamice. Tu Foucault rozebírá v několika svých dílech, částečně v *Dohlížet a trestat*, nejvíce ale v díle *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*, kde rozvádí pojem *biomoc*, který budu více rozebírat v segmentu o díle *Dějiny sexuality*. Na moc se podle Foucaulta a Butler nenahlíží jako na pouze represivní, ale i zároveň jako na produktivní, což Butler výrazně ovlivnilo v jejím porozumění mocenské dynamiky ve společnosti. Důraz je kladen zejména na to, jak se společenské normy a identity tvarují prostřednictvím diskursivních praktik, které na základě této teorie slouží především k regulaci a kontrole ve společnosti. Hlubší rozebrání teorií Foucaulta, ve kterých se zabývá tvarováním identity prostřednictvím sociálních praktik a norem tedy slouží v této bakalářské práci k následnému širšímu

¹ BROWN, Alison Leigh. *Foucault. Osobnosti filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo PT, 2005. s. 21- 22

pochopení genderové teorie performativity od Butler, kterou budu rozebírat ve druhé polovině bakalářské práce.²

Kromě mocenské dynamiky, které se věnuje jak Foucault, tak později Butler, je důležité také rozebrat nejprve Foucaultův koncept diskursů. Foucault a jeho přístup k termínu diskurs je sám o sobě komplikovaný. Především je třeba v tomto případě nahlížet na termín diskurs v tom ohledu, ze kterého na něj později nahlíží i Butler. Jedná se o něco, co konstituuje vědění a subjektivitu. To později ovlivnilo přístup Butler k uchopení toho, jak se prostřednictvím jazyka a sociálních norem konstruuje genderová identita.³ Foucault ovšem na základě toho dospěl ke stanovisku, že pojmy, které běžně používáme se nehodí ke každému případu, a tudíž nejsou univerzální.⁴ Diskurs je množství výpovědí, ty náležejí k určité diskursní formaci. Jedná se o jistý způsob porozumění skutečnosti v konkrétní době. Foucaulta nezajímá to, co existovalo před diskursem. Zajímá ho specificky to, co diskurs v konkrétní době formuje včetně veškerého myšlení, ale zároveň i poznání, a i to, jak se dané poznání projevuje v konkrétní době. Příkladem může být přístup k bláznovi ve středověku a následně v novodobé filozofii a medicíně. V díle *Dějiny šilenství* Foucault ukazuje, že ve středověku se na blázna nahlíželo jako na někoho, kdo vyjadřoval sice něco nesrozumitelného, ale přesto možná něco zahaleného neboli nějaký druh “pravdy”. Po novověku se však k bláznovi stavíme jinak. Na základě medicíny se blázen stal někým, koho můžeme napravit, ale neexistuje pro něj žádný respekt.⁵

Foucault se stavěl proti tehdy modernímu pohledu na svět, ten byl inspirován především fenomenologií. Tento pohled spočíval ve vnímání subjektu jakožto, „já”, které se považuje za samostatný poznávající subjekt. Takový subjekt (já) rozumí světu čistě jako objektu, který je dostupný lidskému poznání.⁶ Pro Foucaulta je druh poznání pro člověka specifický ve vztahu k epoše, ve které žije. Člověk si tedy nevytváří objektivní způsob poznání, ale poznává způsobem, který mu je dán, ale zároveň je toto poznání konkrétní způsobu, který je dán době, ve které žije.

² BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení. Mezi Freudem a Foucaultem. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 830

³ Tamtéž, s. 831

⁴ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Herrmann, 2002. s. 74-75

⁵ Tamtéž, s. 75-76

⁶ GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů. s. 125

1.2. Pojmy

V následující části vymezím a objasním klíčové pojmy, které Foucault ve svém díle používá, vzhledem k pozdější návaznosti na Foucaultovy jednotlivé teorie.

1.2.1. Archeologie vědění

Termín, „archeologie“, používá Foucault výhradně k tomu, aby mohl lépe přiblížit vlastní přístup k psaní historie. Foucault se často považuje za filozofa, sociálního teoretika, nebo kulturního kritika, i přesto, že ve spoustě dílech rozebírá i historické události. On sám svůj přístup k historii ve svých dílech vnímal ovšem jako značně rozdílný od přístupu k historii v běžných historických knihách. Nezabýval se počátkem událostí a ani ke zkoumání počátků nevyzýval. Jedná se o pohled, který spočívá v pochopení procesů, které nás dovedly k tomu, co se odehrává dnes.⁷ Foucault tvrdí, že: *„Historie ve své tradiční formě, „memorovala“ monumenty minulosti, transformovala je v dokumenty (...) avšak dnes historie transformuje dokumenty v monumenty (...) pracuje s masou prvků, které mají být izolovány, seskupeny, vybrány z nich ty podstatné, uvedeny do vzájemných vztahů a uspořádány do souborů. Byly doby, kdy archeologie jako obor zasvěcený mlčenlivým monumentům, netečným stopám, předmětům bez kontextu a věcem minulostí opuštěným tíhla k historii a získávala smysl pouze restitucí historického diskursu: s mírnou nadsázkou lze říci, že dnes směřuje historie k archeologii – k vlastnímu popisu monumentu.“*⁸

1.2.2. Diskurs

Foucault přinesl zásadní změnu v nahlížení na pojem diskurs. Nenahlíží na diskurs jako na, soubor „znaků“ (označujících prvků, jež odkazují k obsahům anebo reprezentacím). Sám Foucault ve svém díle *Archeologie vědění* klade důraz na nejasnost tohoto termínu, i přesto se však pokouší termín jasněji definovat. *„Pole diskursivních událostí je opak souborem, který je vždy konečný a v každém okamžiku omezený lingvistickými sekvencemi, které už byly formulovány: mohou být nevyčíslitelné, svým množstvím mohou překračovat kapacitu záznamu paměti či četby: přesto tvoří konečný soubor. (...) Popis diskursivních událostí klade otázku zcela odlišnou: jak se stalo, že se na tomto místě objevila právě tato, a ne jiná odpověď?“*⁹ K diskursu se přikládají určité soubory zákonitostí, které se sledují

⁷ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. s. 201

⁸ Tamtéž, s. 15-16

⁹ Tamtéž, s. 45

v archeologické analýze. Diskursy tedy Foucault chápe jako neredukovatelné na jazyk a mluvu.¹⁰ Ve své všeobecnosti můžeme tvrdit, že na termín diskurs nahlíží především jako na určitou síť komplexních tvrzení, které vytváří následně určitý systém. V diskursu se nejedná o jednom konkrétním subjektu, ale samotný diskurs je něčím, co umožňuje vědění, jelikož vymezuje oblasti zkoumání a jejich pravdy. Zkoumání diskursů je tedy pro Foucaulta nevyvratitelným předpokladem pro poznání, i přesto, že jsou často přechodné a nestálé. Foucault na diskurs nahlíží jako na součást dějin, čímž je možná i jak jeho změna, tak i úplný zánik.¹¹ Analýza diskursu tedy obnáší analýzu i určitých tvrzení, praktik, institucí a mocenských vztahů, které produkují konkrétní vědomost. Příkladem může být pohled na mentální onemocnění v naší současné společnosti. V určitých diskurzech může být mentální onemocnění vnímáno jako náznak slabé povahy. Tento pohled není známý ve společnosti sám od sebe. Jedná se tedy o příklad diskursu, na který mají vliv kulturní normy, mediální zkrslení, a i institucionální praktiky, které konkrétní jedince s duševním onemocněním marginalizují. Tento diskurs má tedy vliv na to, jak lidé vnímají duševní onemocnění a jak se lidé k takovým jedincům chovají. Nejedná se ovšem o stálý a neměnný faktor, stejně tak mohou vznikat diskursy, které mají za cíl odstranit dané stigma, které je spjaté s duševním onemocněním.

Foucault především uvažoval nad tím, že podmínky, za kterých mohou různí lidé mluvit o různých objektech diskursu, jsou určeny hlavně historicky. V každé době je totiž patrná určitá racionalita, která formováním působí na lidské vědění.¹²

1.2.3. Subjekt a moc

Na základě této úvahy se Foucault následně zaměřuje i na vznik ustanovování subjektu. Foucault tvrdí, že to, co přetváří jednotlivce v subjekt, je forma moci, která figuruje v běžném každodenním životě. To znamená, že moc není jen represivní ve smyslu zadržování jedinců a udávání zákazů. Je i produktivní ve svém základním mechanismu s pomocí diskursů, které vytvářejí normy, identity a pozice subjektu. Jednotlivec je

¹⁰ Tamtéž, s. 78-79

¹¹ LYNCH, Richard A. Discours. In: LAWLORD, Leonard, NALE, John (eds.). *The Cambridge Foucault Lexicon*. New York: Cambridge University Press. 2014. s. 120–122.

¹² FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. s. 114-115

kategorizován a označen specifickým způsobem.¹³ Jedná se o formu moci, která z jednotlivce činí subjekt. V pojetí subjektu se tedy Foucault soustředí na provázanost s mocenskými vztahy. Moc jako taková se dle Foucaulta ani zcela analyzovat nedá – soustředí se pouze na proces, prostřednictvím kterého se subjekt konstituuje. Při vykonávání moci jsou potřeba vždy dvě strany, tedy ten, kdo moc vykonává, a ten kdo je ovládán. Jinak by moc byla zbytečná – proto se Foucault dále soustředí i na rezistenci vůči této moci. Nejznámější příklad působení moci od díla Foucaulta je takzvaná metafora panoptikonu. V této podobě se moc projevuje tak, že člověk se začne sám vnímat jako subjekt, který je svázán vlastní identitou.¹⁴ Mocenský vztah je touto formou přijat v podobě vlastní kontroly nad sám sebou. Podrobněji daný příklad rozeberu v dalším segmentu.

Například ve svém díle *Dějiny šílenství* se věnoval lidem na okraji společnosti v oblasti psychiatrické. Praktika rozlišování rozumu od zkušenosti šílenství nebyla v dávnější době tak patrná, jako nyní. U těchto konkrétních institucí, které rozlišují rozumné od šílených nyní vnímáme zvýšenou citlivost k předpokládané normě, která by se měla dodržovat a ze které lidé, kteří jsou označeni za “šílené” vyčnívají. Především Foucault implikuje to, že dnešní moderní pohled na šílenství je historickou konfigurací. V pozdějším Foukalově díle *Dohlížet a trestat* by se tedy podobný pohled mohl označit za produkt diskursivních praktik.¹⁵

Hlavní oblasti, kterým se Foucault všeobecně věnoval byly ale zejména oblasti typu sexuality a trestání. To, co tedy dle Foucaulta přetváří jedince v subjekt, je především forma moci, která je pozorovatelná v běžném životě. Subjekt tedy vzniká na základě kategorizování jedince a svazování ho jeho vlastní identitou. Foucault se následně zaměřil i na specifické oblasti, které se snažil definovat: mezi ně patřila medicína, ale také justice a náboženská autorita.¹⁶

¹³FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 272-274

¹⁴FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 281

¹⁵FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Edice 21. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. s. 3-4

¹⁶FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 300-301

2. Dohlížet a trestat

Michel Foucault se ve své knize *Dohlížet a trestat* zaměřil především na zásadní zlom v trestání, který se dal zaznamenat v průběhu 18. a 19. století. V tomto období se objevily nové myšlenky, které se zabývaly především nápravou jedince ve chvíli vykonání trestu. Trestání ve starším kontextu znamenalo především podívanou. Foucault uvádí příklad vykonání brutálního trestu na zločinci, který se pokusil o atentát na krále Ludvíka XV. ve Francii v roce 1757. Zločinec jménem Damiens si prošel za trest ukrutným mučením, které bylo široké veřejnosti přístupné k vidění. Veřejná exekuce především podle Foucaulta měla politickou funkci. Exekuce se dala považovat za slavnost, ke které dochází, když má být dočasně poškozená suverenita opět obnovena. Zákon se považoval za něco, co pochází z vůle boží a zástupcem vůle boží byl v této době král. Vražda tedy znamenala útok na vůli krále, ten se následně vykonáním trestu pouze mstí.¹⁷

Popravu Foucault považuje za součást jistého trestního systému, který funguje na základě nátlaku a odstrašení. Tento konkrétní způsob trestu postupně mizí a novodobé trestání již neobsahuje veřejné trhání končetin, dle Foucaulta můžeme pozorovat od konce 18. století přesun z vykonávání trestu na těle především na duši. S tímto přesunem souvisí i změna systému justice, který se přestal soustředit na zločiny a začal se soustředit především na duši zločince. Takový způsob trestu by se dal mnohými považovat za mírnější, nebo i více humánní. Dle Foucaulta se ale jedná především o snahu vytvořit disciplinovaného a konformního člena společnosti, zatímco se současná podoba trestu zároveň prezentuje společnosti především jakožto snaha o jedincovu nápravu nejčastější formou vězení.¹⁸ Trestání tak sice nabylo jemnější podoby, zároveň je ale třeba brát ohledy na praxi trestající moci, která se začínala prolínat s moderním věděním, čímž se začala kombinovat forma novodobé vědy, psychologického zájmu a soudního komplexu, čímž praktiky moci nabyly nových forem. Foucault tedy upozorňuje na to, že za zmírněním podoby trestu není postupný vývoj solidarity, ale spíše nový kontext nahlížení na tělo z perspektivy jeho celkové užitečnosti, poslušnosti ale i rozdělení a podřízení. V takové podobě se dá pozorovat spíše vznik nové "politické ekonomiky" těla. Vztahy moci, působí nově na tělo tím, „že se ho

¹⁷ Tamtéž, s. 39.

¹⁸ Tamtéž, s. 143-146

zmocňují, označují ho, cvičí ho, střeží ho, nutí ho pracovat, podřizují ho různým ceremoniím vyžadují od něj, aby se vykazovalo jistými znaky”¹⁹

2.1. Disciplinární společnost

Foucault se především soustředí na moderní formu trestu. V moderní době se změnila kvalita, povaha a podstata toho, z čeho sestává substance trestního činu, ale ne jeho formální definice. Za reformou trestu stála především celková změna sociálního, politického, ale i ekonomického pohledu. Foucault považuje za změnu způsobu trestání i to, že se v moderní době velká část lidí dostala k vysokému kapitálu, čímž se část lidské populace dostala k vlastnictví pozemků. To zároveň zapříčinilo přísnější rozdělení obyvatelstva, a dané rozdělení se projevilo i ve vnímání ilegálních praktik. Více soukromých pozemků vedlo především ke snaze si uchovat soukromé vlastnictví v bezpečí. Samotná motivace trestů spočívá především ve strachu. Foucault dává podobné příklady i ve své knize *Dějiny šílenství*, kdy šílenství není definováno jako něco, co se dá objektivně diagnostikovat. Samotná diagnóza vyplývá ze strachu z „nenormálních” lidí. Důležitým aspektem se stalo rozdělování a vytváření “zón”, v moderní době jsme rozdělení i například v nemocnici na základě nemoci, kterou máme. Podobným způsobem se trest začal postupně méně týkat zákonů panovníka a jeho práv ale o to více moc spočívala v obraně toho, co lidé ve společnosti začali považovat za důležité, příkladem může být například krádež, která způsobuje újmu ze soukromého vlastnictví.²⁰ Nový moderní trest tedy měl především za účel odradit od opakování podobných přestupků a instalovat strach do lidí.

Zároveň je třeba poznamenat, že Foucault vnímá spojitost mezi návazností disciplíny ve vězení a v každodenním životě. Jedinci sice už nejsou věšeni na náměstí a mučeni, jsou ale posíláni do nově vzniklých institucí. Tresty sice již nejsou prováděny přímo na tělech, ale budování disciplíny můžeme pozorovat v jiných aspektech. Například v rozvrhu vězňů, ve kterém je napsaný celodenní program, od snídane, po ranní rozcvičení, až do večere, a to vše je uspořádané v konkrétní čas, který zůstává neměnný každý den. Tyto moderní skryté disciplíny vedou k většímu respektu. Soudce už není jeden člověk, který soudí jeden zločin, soudcem se nyní stává i učitel, dozorce ale i lékař. Pokud si vezmeme

¹⁹ Tamtéž, s. 60

²⁰ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 138-140

roli moderního psychiatra v trestních záležitostech, dle slov Foucaulta: „*Není to odborník na lidskou odpovědnost, nýbrž poradce v otázkách trestání: psychiatr má říct, je-li subjekt „nebezpečný“, jakým způsobem se před ním bránit, jak zasáhnout, aby došlo k jeho nápravě, jestli je vhodnější pokusit se jej stíhat, či spíše léčit.*“²¹ Soudci podle definice nových zákoníků 18. a 19. století posuzují nejen zločin. Jejich rozsudky se netýkají pouze souzení a moc soudit byla z části převedena na jiné instance.

Tělo se tedy začíná posuzovat především v poli politickém a vztahy moci na něj bezprostředně působí. Politické obsazování těla je spjato v rámci komplexních a recipročních vztahů, a s jeho ekonomickým využitím: tělo se v tomto kontextu uvažuje především jakožto výrobní síla. Novodobý trest jedince tedy spočívá v celkové izolaci od většinové společnosti a v následném podrobení se celodennímu rozvrhu. Vláda tedy nově neuplatňuje svoji moc nad jedincem na základě veřejného mučení a dokazování své moci, ale uplatňuje svoji moc nad jedincovou svobodou a časem. Nyní může určovat, jak dlouho člověk bude bdělý, jak dlouho bude jedinec věnovat spánku a aktivitě, počtu jídel a jak dlouho daná jídla budou trvat zkonzumovat, jak moc strava bude kvalitní, jaký je produkt jeho práce, včetně správného užívání řeči a samotného myšlení. Snaha o převýchovu se týká celého člověka. Tento způsob zacházení a trestání se nyní také začal považovat za převychování. Tedy aby se člověk mohl opět zařadit do společnosti jakožto “napravený” člen společnosti.²² Tento celkový přístup za účelem nápravy, který se dá vnímat konkrétně ve formě trestu ve vězení, můžeme vnímat i ve formě podobné kontroly i v běžném a každodenním životě. Disciplína se projevuje především na základě pečlivé kontroly tělesných činností, u kterých se zajišťuje nepřetržité podrobování sil. Následně se tělo uvádí do stavu poslušnosti – nebo takzvané užitečnosti. Za novou obecnou formou ovládnutí tak tedy stojí především disciplína. Disciplína vyrábí podřízená a vycvičená těla, která Foucault nazývá “poslušná”.²³

Podobná technologie disciplíny se dále rozvíjela a postupně zdokonalovala nejen ve věznicích, ale i ve školách, nemocnicích, dílnách či kasárnách. Všechny tyto instituce mají totiž společné jedno: každá z nich má za cíl určitým způsobem zvyšovat přínos a poslušnost

²¹ Tamtéž, s. 55-56

²² FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 329

²³ Tamtéž, s. 201-202

nejen jedinců ale i celých národů. Tyto disciplinární technologie zároveň umožnily určitý růst kapitalismu, vzhledem k tomu, že disciplinovaní a řádní jedinci přispívají k rychlému růstu ekonomického podniku.²⁴ Tento argument Foucault dokazuje výkladem o disciplíně v oblasti vojenství, vzhledem k tomu, že vojenství zformovalo i velkou část veřejných institucí 17. a 18. století. "Starý" ideál vojáka v 16. a v první polovině 17. století se projevoval na základě tělesného projevu konkrétního vojáka. Muž byl popsán jakožto někdo, kdo má vztyčenou hlavu, silné prsty, malé břicho, dlouhé paže, mocná stehna, štíhlé nohy. Takový muž byl popsán jako někdo, kdo nemůže zklamat ve své síle, ale i mrštnosti. Vše sloužilo jako znamení pro rozpoznání těch, kteří se do vojenské služby hodí ze všech nejvíce. Ideální voják se tedy poznal hned na základě tělesných predispozic. Člověk se do dané pozice musel narodit a být obdařen jasně stanovenými vlastnostmi, které byly spjaté s povoláním vojáka. Existovala tedy normativní představa vojáka, která byla specifická dané konkrétní době.²⁵ Situace se začala měnit ve druhé polovině 18. století a statická představa spočívající v tom, že člověk musí nejdříve splňovat vrozené vlastnosti předtím, než obsadí danou společenskou roli, je opuštěna. Voják je někdo, kdo je vyroben. Muž, který by předem splňoval ideální podmínky pro to, aby se stal vojákem neexistuje. Detailní donucení slouží k propočítanému detailnímu výrobku. Každý je ze začátku pouze tělem, které je samo o sobě neforemné a nevhodné a je mu třeba nejprve "dodat" ducha vojáka. Rekruti se vedou k nošení hlavy určitým způsobem, aby neupírali oči k zemi, dále k vypjaté hrudi a srovnaným zádům, také aby pochodovali jistým krokem, s napjatými koleny a stehny, skloněnými a ven vytočenými špičkami.²⁶

Poslušným tělem je tedy takové tělo, které může být podřízené, využité a které může být transformováno a zdokonaleno. Nejedná se pouze o způsob, jak organizovat, jedná se o především rozsah kontroly. Nejde jen o to, zacházet s tělem vcelku, ale především ho prozkoumat a ovládat v detailu. Vystavit ho mírnému donucení, zajišťovat jeho ovládání na samé rovině mechaniky – pohyby, gesta, postoje, rychlost: neomezená moc nad aktivním tělem, která je nyní i předmětem kontroly, které se netýkají pouze vyznačených prvků

²⁴ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 1983. s. 153-156

²⁵ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení.*, s. 199

²⁶ Tamtéž, s. 200

chování či jazyka těla, ale ekonomie, efektivity pohybů a jejich vnitřní organizace.²⁷ V určitých ohledech by se dalo uvažovat i o tom, jakým způsobem se mohl s největší pravděpodobností Michel Foucault inspirovat francouzským sociologem a antropologem Marcellem Maussem. Ten ve své esejí „Techniky těla“, která byla vydána roku 1935 rozvíjí myšlenku o tom, jak běžné tělesné praktiky jsou ovlivňovány především prostřednictvím okolí. Tedy že jsou pohyby těla, například správné držení, gesta a celkový pohyb naučeny, a nejsou univerzální. Spíše jsou prováděny na základě kulturního kontextu, což zároveň reflektuje mocenskou dynamiku v dané společenské struktuře. Mauss tento argument prezentuje na konkrétních příkladech, jeden z příkladů, kterým se Foucault pravděpodobně nechal inspirovat je příklad vzdělávací instituce. Ty hrají velkou roli v ustanovení tělesných pohybů. Školy například podněcují k sezení potichu a zvednutí ruky, pokud má student otázku. Tyto disciplinární praktiky, které se ustanoví především jako jediné akceptovatelné na akademické půdě následně motivují k socializaci jednotlivců. Následně se vytváří normy a očekávání širší společnosti. Studenti na základě představy o autoritě toho, kdo nařizuje, mají tendence napodobovat veškeré sociální prvky. Následná imitující akce obsahuje prvek psychologický ale i biologický.²⁸ Čímž poukazuje na to, že napodobování pohybů těl posiluje sociální hierarchie a mocenské vazby. Mauss zároveň argumentuje rozmanitostí tělesných pohybů v různých kulturách, čímž se snaží upozornit na to, že specifické pohyby těla jsou naučené prostřednictvím konkrétních sociálních kontextů. Dále například rozvádí roli rituálů a představení, které tvarují různé techniky těl. Důvodem, proč se Mauss věnuje rituálům je i to, že obsahují předem dané a očekávatelné tělesné pohyby a gesta, které symbolizují všeobecné kolektivní přesvědčení, ale i zkušenosti a identity. Účastí na rituálech jednotlivci nejen vyjadřují své dodržování kulturních norem, ale zároveň posilují svoji identitu a sociální vazby.²⁹

Moderní společnost se tedy orientuje především tím, že aby mohla fungovat v rámci zájmu kapitalistických hodnot, je třeba schopných a konformních jedinců. Podobným způsobem je třeba dodržování norem tedy i v naší společnosti. Foucault se věnuje především danému nátlaku, který stojí za sociálními normami. Samotná moc nadvlády je především

²⁷ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 201

²⁸ MAUSS, Marcel. *Techniques of the body*. Routledge, 2004, s. 73-74

²⁹ Tamtéž, s. 74

patrná v moderním disciplinárním tréninku. Naučení vojáků střílet z pušky spočívá v naučení se kontroly nad specifickými částmi těla. Jedná se o to, dosáhnout výsledků prostřednictvím konkrétních procedur. Nejde pouze o to, aby stříleli z pistole na nepřítele. V potaz se bere specifické držení pušky, zvedání pušky k ramenu, zaměření se na hlaveň tímto způsobem a stisknutí spouště takovým způsobem. Celá akce spočívá v mikro řízení každé konkrétní akce. Na rozdíl od starých disciplín, zaměřujících se na celé tělo jako na nerozdělitelnou jednotku, moderní disciplíny rozkládají tělo na nejmenší možné části. Již se nejedná o význačné prvky či chování jazyka těla, ale ekonomie, efektivity pohybů a jejich vnitřní organizace. Méně se soustředí na ceremonie, ale jediná podstatná ceremonie je samotný výcvik. Nátlak se orientuje především na síly „nežli na znaky“³⁰ Tento přístup můžeme tedy vnímat například v běžném školním systému, nebo přímo ve vězení, kdy je součástí kontroly i regulace každodenních návyků a pohybů. Hlavní účel spočívá především ve vytvoření produktivního a poslušného jedince, namísto přímého potrestání vnějších projevů vzdoru. V moderní podobě můžeme brát v potaz například algoritmus ze sociálních sítí, který sleduje naše preference a chování. Zatímco se může zdát, že algoritmus interpretuje naše náznaky typu zanechání komentáře, ve své podstatě se stále jedná o hlavní funkci sociálních sítí, která spočívá ve sbírání dat za účelem následné propagace konkrétních příspěvků a reklam. Posledním důležitým moderním aspektem je způsob kontroly. Způsob výcviku je totiž způsoben na základě neustálého, nepřetržitého dohledu. A hlavní zaměření spočívá nejvíce v dohledu nad postupem činností nežli jejich výsledky.³¹ Na základě těchto předpokladů Foucault soudí, že disciplinární techniky a jejich celkový posun stojí za tím, proč se disciplíny z norem okrajových následně staly formou ovládnutí, které se postupně staly zcela obecnou formou ovládnutí. Tento náčrt v průběhu století postupně přebudoval skoro veškeré systémy v konkrétních institucích, ať už se jedná o nemocnice, gymnázia, či továrny.

Foucault se tedy pravděpodobně inspiroval Matussem a jeho teorií kontroly ve vzdělávacích institucích a pokusil se danou teorii více rozvést. Neboť Foucault sice bere v potaz, že velká část disciplinárních praktik konkrétně na akademické půdě – například zvednutí ruky a sezení potichu, spočívá v neustálém podněcování určitého vhodného chování a pohybů těl. Dále ale argumentuje, že větší kontrola nad lidmi nemusí spočívat

³⁰ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení.*, s. 201

³¹ Tamtéž, s. 201

v neustálé aplikaci a kontrole daných disciplinárních praktik určitou osobou s autoritou, ale stačí především vyvolat konzistentní pocit, že jsou lidé neustále pod dohledem. To, co zůstává u lidí neměnné, ať už se jedná o následování rituálu či pochodování s puškou, je chtít následovat očekávání. Lidé mají tendenci se sami regulovat ze strachu z pozorování a chovají se v souladu s tím druhem pohledu (tedy kontroly), o kterém předpokládají, že se nachází ve stejné místnosti jako oni. Tento moderní přístup disciplinární praxe můžeme vnímat i v novodobé architektuře, která má především funkci zviditelnit ty, kteří jsou uvnitř, ať už se jedná o stupňovité řady sedadel v přednáškovém sále, nebo o osvětlené třídy s velkými okny a širokými uličkami, což pomáhá učitelům usnadnit učení, zároveň to také pomáhá vidět, co všichni dělají. Podobný princip můžeme vnímat u ostatních institucí, které slouží k proměně jedinců. Veřejný prostor, především městský, se stává charakteristickou formou dohledu.³²

2.2. Prostředky správného výcviku

Podle Foucaulta se pozitivní mocenský program disciplíny projevuje prostřednictvím komplexního souhrnu technik a metod, které se v disciplinárních institucích uskutečňují. Tyto praktiky Foucault definuje základními pojmy, jako jsou: hierarchický dohled, normalizační sankce a zkouška.

Hierarchický dohled je základním předpokladem disciplíny. Jedná se o nový režim kontroly, která není redukovatelná pouze na jeden mocenský zdroj. Nyní může spousta lidí převzít mocenský zdroj. Původně se moc přenášela na jednoho suveréna, nyní se moc přenáší na učitele, či ředitele – pokud bereme v potaz příklad vzdělávací instituce. Dozorující má v takovém případě přehled o celém prostoru, kolikrát je dozorce i utajený. Moc a nátlak se již nedá pozorovat v tělesné podobě, jedná se o dohled, který je nepřetržitý a neuchopitelný.
33

Normalizační sankce je specifická především novým členěním toho, co se považuje za “normální” a za přijatelné. Trestání se stalo pozitivním výkonem moci a začalo se věnovat jiným záležitostem než před zavedením nových trestajících praktik. Trest v moderní podobě spočívá především v ohodnocení. Pro potrestaného má trest podobu závazku za

³² FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení.*, s. 250-251

³³ Tamtéž, s. 247

nedůslednost, kterou si má potrestaný odčinit a má za účel především posílení disciplíny. Za trestem má stát vždy možnost vrátit se přinejmenším zpět na své původní místo po vykonání trestu. Aby způsob trestu byl účinný, je třeba tento druh sankcí kombinovat s odměňováním (v případě vzdělávací instituce se jedná například o známkování). Motivací je především se dostat z pozice ovládaného do ovládajícího, tím se jedná o nekonečnou motivaci na další pozice dozorců. Zároveň jsou lidé označováni a škatulkováni, aby byli co nejvíce rozeznatelní pro dohlížející, následně se lidem, kteří jsou označeni za “nenormální” nabídne způsob “nápravy”, jak udělat z “nenormálního” opět “normálního” jedince, tak aby odpovídal specifickým společenským normám.³⁴

Zkouška je produktem prvních dvou mechanismů a jedná se o úplné vyjádření mechanismů disciplíny. Především slouží k tomu, aby se ověřilo, jak moc lidí zapadají do složky “normální” a zároveň slouží k předpisu správné “nápravy”. Zkouška obsahuje hierarchický dohled a zároveň zde panuje mocenská dynamika ve vztahu toho, kdo zkouší, a s tím, kdo je zkoušen, stejně tak obsahuje normalizační trestání a přesnou klasifikaci individuů. Každý člověk je “případem”.³⁵

2.3. Panoptikon jako využití disciplinace

Pro Foucaulta je ideálním příkladem architekturní formy moderní disciplinární moci příklad Panoptikonu Jeremyho Benthama. *„Budova ve tvaru kruhu, uprostřed věž s širokými a vysokými okny. Kruhová budova je rozdělena na cely s velkým a vnějším a menším vnitřním oknem. Celou tak proniká světlo napříč a činí z jednotlivých cel průhledná, siluetová divadla, viditelná pouze ze střední věže – nedostupné a neprůhledné. Potom stačí umístit dohlížejícího do centrální věže a v každé cele uzavřít jednoho blázna, nemocného, vězně, dělníka nebo školáka.”*³⁶

Bentham tento architektonický výmysl zamýšlel jako vězení, který inspiroval tvůrce několika reálných budov se stejnými prvky. Foucault tento příklad architektury využívá jako metaforu, která stojí za moderními prvky disciplíny 18. století, vzhledem k obsahu všech nejpodstatnějších prvků: dohled, účelnost, nepřetržitost. Jedná se o benevolentní způsob,

³⁴ Tamtéž., s. 254-262

³⁵ Tamtéž., s. 262-274

³⁶ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení.*, s. 281

jakým udržet lid pod kontrolou. Samotná věž uprostřed kruhu byla navržena tak, aby se z ní dalo pozorovat vězně, zároveň není poznat, zda vězně někdo z věže pozoruje. Princip tohoto architektonického vynálezu spočívá v tom, že v konkrétní věži nikdo nemusí být, stačí pouze strach z toho, že je vězeň pozorován. To určuje disciplínu. Princip Panoptikonu tak není postaven na konkrétní osobě. Jedná se o ideální prototyp jakékoli instituce, která má za hlavní účel nápravu, výrobu, výcvik či internaci. Síla Panoptikonu se může rozvést do několika podob. Foucault se však soustředí především na analýzu a dozor. Slovy Michela Foucaulta: „*podstatné je, aby vězeň věděl, že je sledován.*”³⁷ Bentham vynalezl moc, která nabízí řešení problému dohledu. Podobná je i myšlenka města, které je neustále pod kamerovým dohledem. Lidé jsou pod dohledem, ale neví, kdy ani kým a zda vůbec pod kontrolou jsou. Podstatná složka Panoptikonu je to, že vězni nemusí nutně vědět, zda je někdo opravdu ve věži v daný moment, stačí pouze dojem toho, být ozářen světlem. Podobný princip se dá obrátit na celou společnost, neboť se minimalizuje počet lidí, kteří mají roli pozorovatele, a zároveň se maximalizuje počet lidí pod dohledem. Panoptikon může vytvořit aparát pro kontrolu svých vlastních mechanismů. I ředitel může následně sledovat své zaměstnance, kteří mu jsou podřízeni: ošetřovatele, lékaře, mistry, učitele, dozorce. Ředitel pak následně je schopen nepřetržitě posuzovat, modifikovat jejich chování a navrhopat jim metody, které považuje za ty nejlepší.³⁸

Autorita, která se projevuje prostřednictvím Panoptikonu, způsobuje pro podmaněné mnohem více komplikací, neboť je mnohem těžší danou autoritu svrhnout. V původních věznicích bylo například mnohem větší riziko různých odvet, násilí a vzpour. V moderní podobě disciplinárních praktik, ať už se jedná o Panoptikon, nebo o každodenní život, je také mnohem těžší odhadnout, ke komu se má odvěta a vzpoura vést – což je důsledkem velkého množství dozorců a určité nejistoty, která vede k celkové větší kontrole. V tomto případě se na Panoptikon nenahlíží jako na snovou budovu. Je to diagram mechanismů moci redukovaný na jeho ideální formu. Jedná se o figuru politické technologie. Celkově rezonuje především se třemi záležitostmi. Především stojí za tím, že tento nástroj dělá lidi produktivnější, jelikož se obávají být neproduktivní pod dohledem. Dále mocenská struktura Panoptikonu dosahuje na celou společnost a stát tak získává větší autoritu, moc je tímto

³⁷ Tamtéž, s. 282

³⁸ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení.*, s. 286

způsobem více efektivnější. Disciplína Panoptikonu však kompletně nenahrazuje tu moc, která existovala před tím, spíše mezi ní proniká a dělá moc pak účinnější.

Myšlenka, která stojí za Panoptikonem je i to, co do určité míry odlišuje dílo *Dohlížet a trestat* od raného díla *Dějiny šílenství*. Jedná se o hlavní myšlenku, že původně vězeňský model začal postupně odrážet i disciplinární přístupy široké společnosti, které se dají pozorovat u jakékoli instituce, která má za cíl modelovat členy společnosti k určitému ideálu. Na rozdíl od *Dějin šílenství*, které byly zaměřené na konkrétního „jiného“ proti kterému jsme „my“ („normální“ jedinci společnosti) se zde společnost jeví jako mnohostranná, především i vůči sama sobě v disciplinárních praktikách. Tyto praktiky se týkají nejen zločinců, ale i studentů, pacientů, vojáků, ale i továrních dělníků či běžných nakupujících. V tomto kontextu jsme každý předmětem moderní moci. Zároveň neexistuje hlavní centrum moci, ani privilegované „my“ proti kterému je postavené „oni“, kteří jsou na kraji společnosti, tak jak Foucault bere v potaz v díle *Dějiny šílenství*.³⁹

3. Dějiny sexuality

Foucault tvrdí, že moc je vykonávána prostřednictvím vládnutí, ale takové vládnutí nespočívá v politickém nebo ekonomickém podmanění. Vládnout ve Foucaultově smyslu spočívá především v ovlivňování jednání jednotlivců a skupin tím, že se snaží utvářet jejich chování a rozhodnutí. Tato forma moci nefunguje prostřednictvím nátlaku nebo represe, ale prostřednictvím strukturování možných akcí a na základě vedení společenských norem. K takovému nasměrování v rámci mocenských vztahů, však nedochází na základě nucení či potlačování. Jedná se o soubor jednání, působící na konkrétní subjekt, či na jiná potencionální jednání.⁴⁰ Na tyto jednání a jejich efekt se Foucault zaměřil ve svém díle *Dějiny sexuality*. Škála disciplín, o kterých Foucault mluví ve svých dílech, včetně tohoto svazku, v tomto případě zahrnuje jak historii, tak i psychologii, filozofii i sociologii. První svazek *Dějin sexuality I.* s názvem *Vůle k věděni (La volonté de savoir)* se věnuje způsobům, jakými společnost operuje se sexualitou. Další svazky *Dějin sexuality* měly za cíl se zaměřit na dějiny problematiky sexuality ve vztahu k jednotlivci a jeho zkušenostmi s jeho individuální sexualitou. Původně naplánovaná díla bohužel provázely komplikace. Během

³⁹ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 87

⁴⁰ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. V Praze: Herrmann, 2003, s. 217

let 1981-82 se Foucault zaměřil na dílo, které nyní považujeme za čtvrtý díl Dějin sexuality s názvem *Doznání těla* (*Les aveux du chair*), ve kterém Foucault zkoumal téma křesťanského rituálu ve vztahu k tělesnosti. Vydání díla bylo však odloženo vzhledem k širokému tématu, které dosahovalo až k antickému období. Z tohoto důvodu se začal zabývat dílem, které se rozhodl vydat před tím. Oficiální druhý díl vyšel v roce 1983 pod názvem (*L'usage des plaisirs*). Vzhledem k rozsáhlému obsahu byl rozdělen do dvou samostatných dílů, z nichž se stal druhý a třetí díl Dějin sexuality s názvy *Užívání slastí a Péče o sebe* (*Le souci de soi*).

41

Foucault se ve svém díle zabýval sexualitou, která šla za hranice mocenských vztahů. Zkoumání sexuality se tedy u Foucaulta neomezovalo pouze na to, jak je sexualita regulována a kontrolována mocenskými strukturami, ale zároveň se zajímal i o to, jak je sexualita chápána, prožívaná a vyjadřována jednotlivci. Ve svém prvním svazku se Foucault stále nejvíce soustředil na koncept moderní moci ve společnosti. Přístup, jaký tedy v tomto díle Foucault má, je dalo by se říci určité rozšíření podobných metod, kterých užívá v předchozím díle *Dohlížet a trestat*. Michel Foucault v tomto díle mluví o individuích jako o poslušných a němých tělech.⁴² Na tresty a vězení se v tomto díle Foucault ohlíží jako ke společenské funkci, nikoli jako k souboru represivních mechanismů. Trest a vězení by nemělo být považováno za odraz společenského uspořádání, ani by se nemělo jednat o otázku právní. V tomto díle Foucault odráží své teorie prostřednictvím příkladu o vězení, a snaží se dát najevo především to, jak se vyvíjí určité specifické techniky moci. Tato metoda se dá aplikovat i v díle *Dějiny sexuality* na moderní členy společnosti a na jejich vědomosti ohledně sexuality. Především z toho důvodu, aby prokázal asociaci s mocenskými strukturami v moderní společnosti. Tento aspekt Foucault podrobněji rozebírá prostřednictvím problematiky represivní hypotézy, kterou se podrobněji budu zabývat v dalším segmentu.⁴³

Důvod, proč je Michel Foucault považován mnohými za historika, ale některými zároveň spíše za filozofa, tedy spočívá v tom, že jeho přístup k určité tématice nespočívá

⁴¹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I: Vůle k věděni*. Překlad Čestmír Pelikán., s 187 - 189

⁴² FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*, s. 201

⁴³ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. s.127-130

v úplné rekonstrukci historie, ale snaží se uchopit aspekty, které jsou podstatné pro bližší objasnění konkrétní situace ve společnosti.⁴⁴ Foucault napříč tomu, že se nedá považovat za historika v pravém slova smyslu, v rámci svého díla zaujal přístup archeologický, i přesto, že v mnohém ho později doplňuje i přístup genealogický. Podle slov Foucaulta se genealogie staví proti hledání určitého „původu“.⁴⁵ Zároveň se také staví proti historii, která je typická využíváním určitých ideálních významů a pravd a zároveň nekonkrétních teleologií.⁴⁶ Doslova Foucault tvrdí, že účelem genealoga je „*pátrání po původu. Především proto, že v původu se snažíme získat přesnou podstatu věci, její nejčistší možnost, její totožnost, pečlivě soustředěnou na ni samu, její nehybnou formu, která předchází všemu, co je vnější, co je nahodilé a co následuje.*“⁴⁷ Pro genealogický výzkum tedy je především nejpodstatnější pozorování náhodných či nedůležitě působících aspektů, které však mají velkou roli ve společnosti jako celku. Autor se tedy snaží v díle ukázat, jak mocenské autority vymyslely různé metody ke kontrole jednotlivců v různých historických obdobích. Podle genealogie je ale nemožné o institucích, systémech moci a o jedincích mluvit rozděleně vzhledem k tomu, že právě jedinci jsou tomuto systému podřazení v rámci svých vlastních sociálních identit i na základě vztahů k sobě samým. Tato moc ovlivňuje jedince, včetně jeho každodenního života, ale i jeho identitu a způsob, jakým ho ostatní vnímají, tím se následně stává subjektem.⁴⁸ Hlavní téma prvního svazku *Dějiny sexuality* se tedy týká především podrobnějšího rozebrání systémů moci.

3.1. Represivní hypotéza

Subjekt podle Foucaulta je výsledkem vztahů moci. U Foucaulta existuje subjekt v rámci určitých struktur, které se dají označit za diskursivní a mocenské. V prvním díle *Dějiny sexuality* Foucault tvrdí, že sexualita je úzce provázaná s vyvíjející se diskursivní praxí. Sexualita, jak ji analyzoval Foucault v prvním díle, funguje především jako doména specifických pravd a musí být zkoumána prostřednictvím optiky historie diskursů. Foucault

⁴⁴ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. s. 201

⁴⁵ FOUCAULT, Michel. *Diskurs: Autor; Genealogie: tři studie. Filozofie a současnost (Svoboda)*. Praha: Svoboda, 1994, s. 75-76

⁴⁶ Tamtéž, s. 75-76

⁴⁷ Tamtéž, s. 77

⁴⁸ CHLOE, Taylor. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality (The Routledge Guides to the Great Books)*. Routledge, 2016. s. 12

se zároveň pokouší konstruovat tuto historii zkoumáním následujících případů a jejich proměn:

„produkce diskursu (které zajisté kontrolují i mlčení), produkce moci (které mají mnohdy funkci zákazu, produkce vědění (které často uvádějí do oběhu omyly či systematické klamy)“.⁴⁹

Foucault se v tomto ohledu zaměřuje především na viktoriánské 19. století. Běžný předpoklad totiž spočívá v tom, že hlavní přístup moderní společnosti k sexu (který se měl objevit na začátku 18. století, dosahuje vrcholu ve viktoriánské éře a který má stále pokračovat do dnešního dne,) byl především negativní a spočíval v tzv. moderním studu. Tento stud měl především zapříčinit věk represe, ale zároveň nedosáhl tak negativních následků, i když se tyto následky předpokládaly. Autorovy hlavní myšlenky vychází z názorů o tom, že diskurs o sexualitě v tomto období podléhal poněkud silné cenzuře a omezení za účelem mít více kontroly nad sexem.⁵⁰ 17. století je na základě tohoto předpokladu k sexualitě poněkud otevřenější, provozování sexuálních praktik se neskrývalo a lidé byli tolerantní k nedovolenému, ale století 19. se už jeví daleko odlišněji. Ve viktoriánské době se začala cenzurovat literatura, započaly se kampaně proti masturbaci a došlo k častějšímu zahalování.⁵¹ Foucault neodmítá to, že by ve viktoriánské éře nedocházelo k represím, ale popírá, že moderní moc je především praktikována prostřednictvím represe a že opak represe je efektivní způsob odolávání moderní moci. Místo toho, je Foucault přesvědčený o tom, že moderní moc vytvořila nové formy sexuality na základě vytvoření nových diskursů spojených se sexualitou.⁵²

Je také patrné, že jeho celkový projekt tohoto díla se již netýká skupin na okraji společnosti, ale nyní se jedná o všechny jedince v moderní společnosti. Foucaultovo dílo ohledně sexuality v tomto smyslu rozvíjelo dimenzi přesahující mocenské vztahy. Začalo se jednat o historii formace subjektů, nejen z hlediska politického, ale i psychologického a etického významu. Podobnou metodu, kterou Foucault využívá i v díle *Dohlížet a trestat*

⁴⁹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*, s. 20.

⁵⁰ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 1983. s. 128

⁵¹ FOUCAULT, M. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*, s. 9–11.

⁵² CHLOE, Taylor. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality (The Routledge Guides to the Great Books)*. s. 17

aplikuje v jistém měřítku i zde. Metoda je aplikována na různé moderní soubory znalostí týkající se sexuality, tak aby se ukázaly v rámci intimního spojení s mocenskými strukturami.⁵³ V prvním díle *Dějiny sexuality* Foucault tvrdí, že sexualita se postupně objevuje prostřednictvím diskursivních praktik, které nazývá scienta sexualis. Tento koncept se stal prominentním zejména s rozvojem různých oblastí vědění. Především byl významně ovlivněn zavedením nových norem, které se opírají o lékařské, právní, náboženské a pedagogické instituce. Tento vyvíjející se diskurs ovlivňuje jednotlivce především v tom, že více připisují význam a hodnotu svým činům a snům.⁵⁴

Represivní hypotéza je přitažlivá částečně i díky svému zjevnému souladu se vznikem kapitalistického systému. Foucault tvrdí, že takové spojení odporuje celkovému širšímu zapojení do práce, a to jak v její obecné, tak intenzivní formě.⁵⁵ Dalším důvodem podle Foucaulta je potenciál reprezentovat represi, jakožto protivníka vhodného k poražení, kterého lze následně využít k dosažení sexuálního osvobození.⁵⁶ Jedná se tedy o jistý souboj mezi sexualitou a jejím potlačováním. Foucault však nepíše o sexualitě jako o něčem, co by bylo nenáviděno či přímočaře odsuzováno. Šlo především o podobnou disciplinární moc, která měla za účel lidi škatulkovat a tím dosáhnout větší kontroly. Od 17. století se tedy očekávala éra sexuální represe, která se však nerozvinula tak výrazně, jak by se dalo původně očekávat. Foucault poznamenává, že řízení sexuality vyžadovalo její potlačení v jazyce a diskursu: „*Myšlenka sexuality vystavené útlaku tedy není jen věcí teorie. Afirmace sexuality, která, jak se zdá, nebyla nikdy tak přísně podrobena jako ve věku pokrytectví realistické a počtářské buržoazie, koreluje s důrazem na diskurs, jehož údajným posláním je říci pravdu o sexu...*“⁵⁷ Když se však ohlédneme na uplynulá tři století, tak Foucault zaznamenává spíše opačný efekt. Tématika okolo sexuality je nyní obklopena novými diskursy a praktikami. Proto tvrdí, že sexuální represe je povrchní a nezachycuje skutečnou dynamiku. Pravá proměna sexuality se projevuje například novou podobou zavedené zповědi. Od těch, kteří se dopustili například hříchu, se nyní vyžadovalo, aby zpytovali své svědomí s větší důkladností, než kdykoli předtím. Nyní již nebylo dostatečné na to říci, že

⁵³ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 92

⁵⁴FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann. 1999. s. 76-77

⁵⁵ Tamtéž, s. 12

⁵⁶ Tamtéž, s. 13

⁵⁷ Tamtéž, s. 15

se hříšník dopustil cizoložství, nyní to musel říci několikrát, zároveň o jaké druhy činů šlo, a zdali žena byla také vdaná. Nestáčílo hlásit zjevné akce, podstatné bylo i sdílet myšlenky a touhy, i pokud nabyly provedeny. Foucault trvá na tom, že tato povaha přiznání nespočívá tolik v novém objevu různých lidských povahových rysů, které jsou konstituované požadovaným sebezkoumáním. Místo toho se jednotlivci stávají závislími na kategoriích, které je nutí rozpoznat svou vlastní sexualitu.⁵⁸ Kritickým aspektem, je jak poznamenává Foucault: „*Podstatné tedy není (přinejmenším v první instanci) ani tak vědět, říká-li se o sexu ano nebo ne, formulují-li se zákazy nebo povolení, potvrzuje-li se jeho důležitost či popírají-li se jeho účinky, zcudňují či nezcuďňují-li se slova, která slouží k jeho označení, nýbrž brát v úvahu fakt, že se o něm mluví, kdo o něm mluví, instituce, které toto mluvení podceňují...*“⁵⁹ V oblasti diskursů se tedy sexualita rozšířila, ale v životě se začalo přesněji ustanovovat s kým, kdy a kde a v jaké rovině je dovoleno o sexu mluvit. Každá řeč na téma sexuality se tak projevuje jako určitý druh popření proti represi, která má za účel umlčovat. Ve skutečnosti jde o politický čin, ve své podstatě takto popíráme ustanovenou moc a útočíme proti moci, kterou represe má. Tím ale můžeme předpokládat i to, že je nad represí možné vyhrát, čímž podle autora začne éra sexuální svobody.⁶⁰

Autor tedy tvrdí, že před 18. stoletím se snaha o podrobnější sledování sexuality projevovala nejdříve ve formě křesťanských zpovědí, ovšem od 18. století se tato tendence projevovala i v jiných institucích, jednalo se například o ekonomické, medicínské, politické ale i technické sféry. V těchto souvislostech byla sexualita především analyzována, kategorizována a dále podrobena statistickému zkoumání, které bylo vedeno jak morálními, tak racionálními úvahami. Existuje ovšem rozdíl mezi genderem vnímaným jako sociální konstrukt a pohlavím jakožto biologickou realitou. Foucault nepopírá to, že by neexistovala například nevyvratitelná biologická fakta o lidské reprodukci. Ale trvá na tom, že jakmile se přemístíme z nevyvratitelných biologických faktů k hermeneutickému a normativnímu pojetí psychologie, nebo antropologie, rozdíl je velmi výrazný.⁶¹ Příkladem může být například Oidipův komplex, ten je například zcela postavený na domněnkách o významu a hodnotě buržoazní rodiny. Nejedná se o fakt, který je nevyvratitelný jako třeba fyziologie

⁵⁸ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 93

⁵⁹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. s. 18

⁶⁰ Tamtéž. S. 13

⁶¹ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 93-94

početí. Nyní už i to, co se zdá jako jednoduchá biologická skutečnost, například rozlišení muže a ženy, má normativní společenský význam. Sám Foucault publikoval případ Herculine Barbin. Jednalo se o případ, ve kterém byl jedinec vychováván jako žena, ale ve svých dvaceti letech prošel podrobnějším vyšetřením a na základě doktorů byl díky tomuto vyšetření zbytek svého života nucený žít jako muž.⁶²

S větším růstem populace se tedy sex na rozdíl od středověku nestal něčím, co člověk jednoduše odsuzoval, ale začala to být věc, kterou člověk začal spravovat. Problematika sexu se začala vnímat prostřednictvím ekonomiky a politiky. Nově se otevírají otázky plodnosti, porodnosti, ale i zdravotního stavu, věku vhodného ke vstupu do manželství, legitimní a nemanželské porody, předčasnost a četnost sexuálních vztahů, a tak dále. V souvislosti s tímto příkladem můžeme brát v potaz přesun od jakéhosi suverénního původního uplatňování moci nad sexem na současnou spravovanou formu, která spočívá v ovládnání na různorodější úrovni. Přísnost nespočívá v uplatňování tabu, ale v nutnosti regulovat sex prostřednictvím veřejných diskursů, čímž se regulace stává ústředním bodem ve vztahu mezi státem a jedincem.⁶³

Následně autor uvádí příklad středních škol v 18. století a na zdánlivého tabu dětské sexuality. 19. století se totiž jeví z tohoto hlediska jakožto mlčenlivé a zdrženlivé v porovnání s předešlými stoletími. V té době totiž existovala místa, která podporovala potlačování sexuality. Podle autora se však nejedná o naprosté umlčení dětské sexuality, jen se změnila daná podoba předešlého režimu. Foucault tvrdí, že se stačí podívat na pravidla a disciplíny a jejich vnitřní organizaci. Nejedná se o naprosté potlačení, které by vedlo k ignoraci. Tedy nejedná se o opačný efekt diskursu, naopak jsou stále jeho součástí. Otázka sexu byla ve skutečnosti všudypřítomným předmětem zaujetím, ne něčím, čím by lidé opovrhovali. To, co ustanovuje diskurs je i to, že se o určitých věcech nehovoří. Dále je možná i varianta toho, že se o nich mluví jen za určitých okolností nebo ve specifických termínech. Právě instituce střední školy v této době svědčí o této represí, ať už se jedná o oddělené místnosti nebo o podobné praktiky prováděné přímo v domovech, kdy děti jsou

⁶² Tamtéž, s. 94

⁶³ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. Praha: Herrmann. 1999. s. 32–34

odděleny od sexuálně aktivních rodičů. To, co se tedy na první pohled může zdát jako umlčování, je ve skutečnosti důsledné promyšlení.⁶⁴

Pro Foucaulta to znamená, že se ve všeobecné rovině nechce, aby se děti sexuálně angažovaly. Spíše se ze strany mocenských struktur implementuje strach. Strach ze sexuality ovšem nespočívá jen v samotném aktu jako takovém. Spíše se jedná o strach ze strany mocenských struktur, který plyne z potencionálního rozeznání sexuální touhy a potěšení, které by mohly zpochybnit mocenské struktury a morální normy. Strach plyne i z toho, že by si lidé uvědomili, že sex je něco, co je ve skutečnosti podporováno, a dokonce i v rozporu s těmito institucemi. Podobný princip těchto diskursů je možný dohledat i například v psychiatrii nebo v lékařství všeobecně. Tyto instituce se pokouší podobně nalézat příčiny různých chorob, ale i motivy zločinů.⁶⁵ Sex se na základě tohoto principu automaticky zařazuje jakožto něco "tajného", tudíž i jako něco, co musí být "přiznáno" - automaticky se stává záhadou. Hlavním argumentem u Foucaulta se tedy stává jakási zdánlivá mlčenlivost, která by měla sexualitu definovat touto represivní hypotézou. Ovšem co je na moderní společnosti zvláštní, je to, že přestože se škatulkuje sex do "tajné" existence, na otázky ohledně sexuality je zaměřené větší množství diskursů, než kdykoli před tím.⁶⁶

3.2. Perverzní implementace

„Až do konce 18. století vládly sexuálním praktikám — vedle vžitého obyčeje a tlaku mínění — tři velké explicitní kodexy: kanonické právo, křesťanská pastorace a občanský zákoník. Každý svým způsobem fixoval dělení na dovolené a nedovolené. Avšak všechny se soustřeďovaly na matrimoniální poměry [...]. Manželský vztah byl nejintenzivnějším ohniskem donucovacích příkazů [...]. Byl pod prvořadým dohledem; byl-li shledán nedostatečným, bylo třeba jej předvést a demonstrovat před svědkem. „Ostatní“ zůstávalo mnohem méně jasné; připomeňme si nejistý statut „sodomie“ či lhostejnost k sexualitě dětí.“

67

Podle Foucaulta začalo být zcela typické pro 18. a 19. století jisté rozšíření sexuality a množství „perverzí“. To, co společnost dávala dohromady s represivními akty v kontextu

⁶⁴ Tamtéž, s. 34–35.

⁶⁵ Tamtéž, s. 38-39

⁶⁶ Tamtéž, s. 44

⁶⁷ Tamtéž, s. 46-47

s náboženstvím kdysi, se již nepovažuje nyní za represí. Nová podstata represe spočívá v tom, udělat ze sexu něco tajného. Sex figuruje jakožto veřejné tajemství, a z toho následně vyplývá daná mocenská autorita, plynoucí ze společenských norem, pravidel a institucí. Ještě před významným kulturním posunem, který se týkal sexuální revoluce, se směřovalo především na heterosexuální monogamii. O té se však postupně mluvilo méně a méně, sex a vztah mezi partnery byl původně hlavním předmětem doznání, s postupem času se ale stanovovalo právo na větší diskrétnost. Jednalo se o normu, která byla stále přísnější a komplexnější. Katalog těžkých hříchů se rozšířil tak, aby zahrnoval nejen mimomanželské aféry, znásilnění a incest (ať už duševní nebo fyzický), ale také činy jako sodomii a okaté „mazlení“.⁶⁸ Dané rozšíření sexualit způsobilo i nový systém modifikací, které se týkaly nových sociálních struktur, norem a regulací. Větší pozornost je dále věnována především periferním sexualitám. Jedná se především o sexualitu dětí, šílených mužů a žen, zároveň zločinců. Odsuzování byli ti, kteří například neměli rádi opačné pohlaví, bylo jim ale stále nasloucháno a byli nuceni k přiznání.

Foucault následně ilustruje moment tranzice mezi formami vládnutí nad jedinci a jejich těly. Tyto formy vládnutí se ale prezentují jinak, nejedná se o určitou formu zákona nebo o specifické účinky zákazu. V této podobě je umožněno sice jedinci samostatně existovat, ale v širším kontextu je ovládán. I když se tedy může zdát, že jednotlivci mají nezávislou existenci, jsou stále kontrolováni v širším společenském rámci. Tento předpoklad nám umožňuje vidět, jak jsou perverze regulovány prostřednictvím strategických intervencí. Tyto intervence, které slouží jako nástroje kontroly, zahrnují techniky jako jsou: izolace, ale i intenzifikace a také konsolidace marginalizovaných sexualit. V praktickém kontextu se tyto prostředky uplatňují tak, že například v rámci sexuality dětí se může jednat o utváření tajemství. Vytváření tajemství kolem rozkoše slouží jako strategický nástroj. Pedagogové a lékaři přistupují k běžným činnostem dětí jako k určitému nástroji, který se dá formovat a řídit. Především tím, že činy dětí tvarují do tajemných příběhů, které se sexu týkají. Tento přístup se dá aplikovat například do způsobu, jakým se léčila masturbace v 19. a 20. století. Lékařské a vzdělávací instituce často líčily masturbaci jako nebezpečnou a nemorální činnost. Tento diskurs vytvořil kolem aktu pocit strachu a tajemství, což z něj učinilo

⁶⁸ Tamtéž, s. 47

„rekvizitu“ pro širší strategie disciplíny a kontroly. Na základě konstrukce příběhů o údajných nebezpečích masturbace, by pedagogové a lékaři mohli ospravedlnit invazivní a represivní opatření k regulaci chování dětí. Tento proces, i když dělá ze sexu komplexní a nejasně definovaný pojem, současně otevírá nové cesty k disciplíně a kontrole. Každé dítě je od začátku „vinné“ a dohled se nezastavuje. Rodiče a učitelé jsou upozorněni a ponecháni s podezřením, že všechny děti jsou vinny, a se strachem, že budou sami vinní, pokud jejich podezření nebude dostatečně silné. Tímto způsobem dochází šíření od jednoho bodu disciplinární moci až k více byrokratické administrativě. Zároveň se šíří diskurs.⁶⁹

Foucault následně uvažuje o homosexualitě, o které se v dané době uvažovalo jako o duševní nemoci. Nové pronásledování sexualit představovalo i začlenění perverznosti a podrobnější členění jednotlivců. To se projevovalo tak, že v životech homosexuálů nic nebylo odděleno od jejich sexuality. Zároveň následovaly disciplinární sankce, které byly uvaleny represivním mechanismem. Sexualita se začala považovat spíše za zdravotnický objekt. Okolo sexuality se nyní požadovala určitá rozprava na základě položených otázek, které byly kladeny za účelem vynucování přiznání a získání si důvěry. Více než o původní tabu, se nyní jednalo o projev zkoumání a trvalé pozorování. Podle Foucaulta, se namísto určitých rysů, které původně byly brány jako přestupek, v tomto kontextu začalo s vědeckým pohledem na sexualitu. To způsobilo, že se na jakoukoli sexuální odchylku pohlíželo jako na hlavní rys konkrétního jedince. Jednalo se o definující složku jedince. Foucault tento příklad ilustruje na osobnosti homosexuála.⁷⁰ Dle slov Foucaulta: „*moc funguje jako mechanismus výzvy, vynáší na světlo zvláštnosti, nad nimiž dohlíží, a přitahuje k nim pozornost. Slast se rozptyluje v moci, která ji pronásleduje: moc zakotvuje slast, kterou odhalila.*“⁷¹ Foucault tedy potvrzuje, že se nejedná o to, že by sexualita zcela vymizela, jen byla přemístěna do konkrétních zón, kde by se dala kontrolovat. Mocenské vztahy k sexu a rozkoši se tedy rozvětvily a znásobily, začaly měřit tělo a pronikat do způsobů chování. Ačkoli se diskuse o sexu staly pestřejšími, Foucault poukazuje na to, že tato rozmanitost je do značné míry povrchní. Společnost nadále kontroluje a omezuje tyto diskursy podle svých potřeb v jakémkoli okamžiku.

⁶⁹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. s. 53-58

⁷⁰ Tamtéž. s. 53-54

⁷¹ Tamtéž. s. 55

3.3. Biomoc

Foucault se následně přesouvá z hranic sexuality a pokouší se rozvést koncept určité biomoci, která zahrnuje všechny formy moderní moci. Tato moc je mířená na nás, jakožto na živé bytosti. Jako živé bytosti totiž podléháme určitým normám nejen z hlediska sexuality, ale i biologické normality. Biomoc se tedy zabývá úkolem správy života. Jedná se o proces, který operuje na dvou úrovních. Na jedné úrovni je "anatomy-politika", která se zaměřuje na ukáznění a optimalizaci lidského těla. Na druhé úrovni je „biopolitika“, která se soustředí na řízení populace.⁷²

Tyto nové mechanismy, které se v moderní společnosti začaly projevovat, jsou vnímatelné především v podobě norem a kontroly. Ty se projevují podobným způsobem jako u dané metafory předešle zmíněného Panoptikonu. Tato metafora se projevuje prostřednictvím produkce homogenního efektu moci. Následně se produkuje jedinec, ale i určitá hierarchie. Jedná se především o internalizaci pocitu toho, že jsme sledováni.⁷³ Tím se dále tato internalizace manifestuje jako forma, která limituje a která dělá lidi poddanými. Foucault se pozastavuje nad tím, jak je moc často chápána v kontextu zákonných procedur a zákazů, ale tento pohled je reduktivní. Účinnost moci nespočívá pouze v její schopnosti zakazovat, ale také v její schopnosti produkovat znalosti a utvářet sociální realitu. Naše kolektivní chápání moci je ovlivněno historickými zkušenostmi a mocenskými funkcemi, které umožňují i omezují naše možnosti ve společnosti. Foucault tvrdí, že moc je složitě spojena s diskursem kolem sexu. Sexualita není regulována pouze právními systémy, ale je také konstruována a řízena prostřednictvím různých neprávních diskursů. Moc funguje tak, že produkuje a řídí diskurs o sexu a následně vytváří normy a kategorie, což posiluje kontrolu.⁷⁴

Foucaultův projekt moderní sexuality tedy byl už od začátku především pokus o objasnění historie moderní podoby biomoci. Od roku 1970 se tedy začal soustředit na tematiku této historie. Například se vrátil k otázkám ohledně historie a medicíny a psychiatrie. Nyní ovšem z širší perspektivy prostřednictvím jeho nového pohledu na moc. Zároveň se začal soustředit i na konkrétní oblast, která se vyvinula z původního

⁷² GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 95

⁷³ Tamtéž, s. 96

⁷⁴ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. s. 99-102

středověkého modelu, který se soustředil na péči o obyvatelstvo pod kontrolou konkrétního monarchy.⁷⁵ V rámci této původní vlády v oblasti sexuality tak existují dvě možnosti. To, co je dovolené a to, co je zakázané. Zákazy jsou tak prezentovány jako zákony. Pokud existuje něco, co nespadá ani pod jednu škatulku, jedná se o něco cenzurovaného a tedy neexistujícího. Represe tedy operuje jednotně a homogenně.⁷⁶

Na základě své kritiky represivní hypotézy je tedy Foucault schopen rozvíjet historii sexuality, která z určitého hlediska zrcadlí jeho již předtím uvedené teorie o historii vězení. Tak jak moderní vědy dokáží definovat kategorie dysfunkcí, které se nacházejí ve společnosti v rámci vězení, (ať už se jedná o kleptomanii, drogově závislého nebo sériového vraha...), tak stejným způsobem vznikají zdroje vědění a kontroly v oblasti sexuality. Tyto zdroje vědění se týkají konkrétních subjektů. Tedy moderní vědy týkající se sexuality zároveň definují kategorie sexuálních dysfunkcí podobným způsobem (homosexualita, nymfomanie, fetišista...)⁷⁷

Není tedy překvapivé, že se Foucault ve svých následujících svazcích zabýval především konkrétními skupinami v rámci jejich sexuality. Jednalo se o děti a kampaň k potlačení masturbace, ženy jakožto subjekty hysterie (sexuálně založené nemoci), a dále o homosexuály a jiné skupiny, které se považovaly za „abnormální“. Všechny tyto prvky mají společné to, že tyto skupiny byly původně tvořeny a řízeny hierarchickým pozorováním, tak jako kriminálníci v díle *Dohlížet a trestat*. Následně na základě tohoto odsouzení dochází dále k normalizaci úsudků. Podobně jako v případě kriminality se neustanovila žádná reálná a dosažitelná možnost kompletního odstranění chování, nebo alespoň zásadního omezení příznaků daného odsuzovaného chování. Tím pádem dochází k jistému oprávnění systému jakožto mocenského aparátu k jednoduššímu ovládnutí celého segmentu dané populace.⁷⁸

Autor se zaměřuje na to, že moc represe v tomto ohledu působí víceméně homogenně, neboť se snaží dosáhnout jisté podřadnosti. Kořeny tohoto přístupu můžeme pozorovat již v historii naší společnosti prostřednictvím vlády monarchie, ve které figuroval

⁷⁵ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 96

⁷⁶ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. s. 96–101

⁷⁷ GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 94

⁷⁸ Tamtéž, s. 94

jasný suverén, který stanovil zákon a veškerá reprezentace moci v naší západoevropské kultuře byla tedy představou monarchie v politickém smyslu. V moderní době se původní mechanismus moci přemístil do norem a všeobecné kontroly, což má za následek rozptýlenější a pestřejší výkon moci. Současná podoba sexuality v moderní společnosti je tedy heterogenní ale i produktivní, vzhledem k funkčnosti norem a regulativností. Foucault tvrdí, že jeho cílem je dostat se z tohoto paradigmatu o přemýšlení o moci v kontextu zákona. Cílem je docílit sexuality bez zákona a moci bez krále. Definuje zároveň moc proti zákonu, kdy moc chápe jakožto mnohonásobnost mocenských vztahů. Zdůrazňuje pluralitu působení, moc tedy není něčím, co je získané, zabavené nebo sdílené.⁷⁹ Moc zároveň přichází především zdola. To znamená, že neexistuje žádná binární a všeobjímající opozice mezi vládci a ovládanými. Současná moc se dá vnímat jako komplexní strategická situace. „*moc je třeba chápat především jako mnohost vztahů sil.*“⁸⁰ Je třeba předpokládat, že rozmanité vztahy moci, které se formují zároveň imitují ústavy a instituce. Ty jsou zároveň součástí společenského těla jako celku. Na základě tohoto předpokladu si můžeme představit jistou mocenskou spirálu, která prochází místními opozicemi a spojuje je dohromady. Zároveň je součástí přerozdělování, přeskupování, homogenizace ale i sériových uspořádání.⁸¹

Tato nová perspektiva vede Foucaulta ke snaze více prozkoumávat moderní ideál sexuálního osvobození. Je člověk vůbec schopen se osvobodit od mocenské struktury, nebo pouze mění svůj život v rámci nového uspořádání norem? Není promiskuita stejně tak náročným ideálem jako monogamie? Být jedincem, který se snaží být zcela sexuálně nespoutaný, může být stejně tak náročným předpokladem, jako být prudérně omezen na jednotvárnou misionářskou polohu. Můžeme tedy říci, že novodobé magazíny, nápomocné knihy a sexuální manuály, které nás mají navigovat k životu svobodné sexuality v nás zřejmě probouzí podobné nejistoty a strach o naší atraktivitě a schopnosti předvést dobrý výkon, jako kdysi vyvolávaly nejistotu a strach především moralistické kázání od našich rodičů a prarodičů. Otázkou zůstává, zdali opravdu je pro jedince toto přijetí svobodné sexuality více osobní a přirozenější nežli přijetí požadavků tradiční morálky jeho prarodičů. Pointou

⁷⁹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. s. 108-109

⁸⁰ Tamtéž. s. 108

⁸¹ Tamtéž, s. 109-111

argumentu zůstává to, že v obou případech se pravděpodobně spíše jedná o internalizaci vnějších současných norem.⁸² Tato nová perspektiva také stojí za tím, porozumět procesu vytváření subjektu.

Za tím stojí zajímavé pohledy na transformaci uplatňování druhu moci, ve kterých jsme se kdysi nacházeli. Tedy od moci suverénní až k biopolitice. Příkladem suverénní moci, je moc vykonávána především zabíjením. Jednalo se o záležitost, která jasně demonstrovala moc panovníků. Podobným způsobem se v díle *Dohlížet a trestat* jednalo o podívanou v podobě popraviště. V obou případech se jednalo o prostředek, na základě, kterého panovník uplatňoval svoji moc a autoritu. Zároveň i pokud se panovník rozhodl nezabít v daný moment, jednalo se o prokázání jeho moci nad životem a smrtí, kterou byl schopen požadovat, ale zároveň se daného práva zdržet. Moc panovníka tedy spočívala v právu brát – ať už život, či majetek. Tuto moc můžeme nadále vnímat ve dvou formách. Jedna z nich, byla zmíněná již v předešlé kapitole. Ta se od 17. století projevuje soustředěním na lidské tělo, které se charakterizuje jako určitý druh stroje, ten je možné svým způsobem naprogramovat, jedná se o předešle zmíněnou anatomo-politiku. Druhý způsob, který se objevuje od 18. století, se projevuje tím, že se tělo považuje za prostor, který provází různé biologické procesy s názvem bio-politika. Biopolitika klade důraz na řízení a regulaci života prostřednictvím institucí, norem a předpisů určených k optimalizaci blahobytu populace. Biomoc je tedy širší pojem, který zahrnuje všechny mechanismy moci, uplatňované nad životem. Biopolitika je naproti tomu specifický aspekt biomoci, který se soustředí na řízení populací. To zahrnuje postupy týkající se porodnosti, úmrtnosti, a i celkové zaměření na blahobyt populace. Smrt se tedy stává jakousi hranicí, kdy moc nad životem ztrácí svůj vliv a v moderní společnosti se považuje za politickou strategii, jak odmítnout systém. Autor tedy nazývá bio-politiku tím, co se zaměřuje především na dlouhověkost nebo život, porodnost, zdraví, veřejné bydlení ale i migrace.⁸³ Biopolitika ve své podstatě předchází kapitalismus. Neboť vše začalo být kontrolováno a nařízeno prostřednictvím tohoto systému. Současný kapitalismus funguje na podobném principu, jedná se o jakýsi důsledek toho, že jsme schopni kontrolovat populaci z hlediska třídy nebo výrobních schopností či pracovní síly.

⁸² GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. s. 98

⁸³ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděni*. s. 157–162.

Přesně tak vnímá kapitalistický systém jedince – jako tělo, sloužící především jako nástroj pro práci.⁸⁴

Taylor Chloe ve své publikaci *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality* upozorňuje na dvě možné formy, které Foucault rozděluje. Anomo-politickou můžeme tedy vnímat jako již zmíněnou disciplinární moc v díle *Dohlížet a trestat*. Mezitím co druhá, která se projevuje regulací, funguje jakožto biomoc. Z díla *Dohlížet a trestat* již víme, že se disciplinární moc projevuje prostřednictvím institucí, a snahou kontrolovat konkrétního jedince. Disciplinární moc tak tedy podle Taylor je možné označit za moc, zaměřenou na jednotlivé prvky společnosti, tedy jakousi mikro-technologie, mezitím co biomoc představuje moc v širším měřítku tedy jakousi makro-technologie ve společnosti.⁸⁵

Tak jak již bylo naznačeno, sex je důležitou složkou týkající se biomoci. Neboť sex se týká individuálního využití těla jedince a zároveň je spojený s růstem a zdravím celé populace. Podle Taylor, Foucault tedy argumentuje, že sexualita je produktem moderní dynamiky moci. V důsledku toho se sexualita stala ústřední složkou politických strategií, za kterými stojí biomoc. Zároveň se důležitost sexu stává všude přítomnou a akceptovatelnou pravdou, nejen z pohledu jednotlivce, ale i celé společnosti. Ve společnosti se na základě této skutečnosti stává také mnohem přijatelnější to, že jedinci dobrovolně diskutují o svých osobních prožitcích. Tento zásadní přesun od moci suverénní k biomoci se dá také považovat za jeden z hlavních důvodů, proč jsme jako společnost obklopeni čím dál víc sexuálními diskursy, dále také proč jsou naše identity tak blízko spojené s našimi sexuálními tužbami a praktikami. Biomoc tak získává novou podobu, kdy je konstituovaná tak, aby ani jako moc rozpoznávána nebyla. Je to z toho důvodu, že operuje na základě různých autorit, ke kterým vzhlížíme, ať už se jedná o učitele, či doktory.⁸⁶

V předešlé kapitole jsem již uvedla podobné koncepty, které nyní Foucault pod termínem “biomoci” zavádí. Moc se týká každého individua, neboť tělo se vnímá přes veškeré možné instituce. Začátkem 17. až 18. století se tělo člověka tedy začalo vnímat jako

⁸⁴CAMPBELL, Timothy a SITZE, Adam. Biopolitics: A Reader. In: *Biopolitics: A Reader*. Duke University Press Books, 2013, s. 4-5

⁸⁵CHLOE, Taylor. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality (The Routledge Guides to the Great Books)*. s. 45–48

⁸⁶ Tamtéž, s. 50-54

biologický prvek. Nové podoby těla spočívaly především v tom, že se tělo začalo považovat za stroj, který se dá optimalizovat na základě různých schopností. Druhá podoba těla spočívala v pojetí těla jakožto druhu, které je prodchnuté mechanismy života. Jedná se o jistou představu předešle zmíněné kliniky. Na tu Foucault odkazuje v rámci vzniku a rozvoje lékařských institucí a praxí na konci 18. století a na počátku 19. století. Lidé začali v této době pitvat a snažili se dostat do temných zákoutí lidského těla, demystifikovat ho a dát mu jakousi pravdivost. Klinika slouží jako místo, kde se lékařské pozorování a zkoumání těl stalo systematickou praxí.

Biomoc funguje na stejném principu. Zároveň sex umožňuje jakýsi přístup k životu těla, ale i druhu. Z předešlé kapitoly je už také známé, že důležitým aspektem fungování moci je také propojení s věděním. Foucault tvrdí, že je třeba se vzdálit od určité představy toho, že dosažení pravdy spočívá v potlačení moci. Moc se šíří na základě svého přizpůsobení se věděním. Samotné věděním se vyvíjí, protože moc se snaží zajistit, aby konkrétní aspekty reality byly podrobeny vědeckému zkoumání a integrovány do dynamiky moci.⁸⁷ V důsledku toho se objevil podstatný aparát pro vytváření pravdy o sexualitě. Foucault identifikuje dva primární postupy pro generování pravd o sexu: *scienta sexualis* a *ars erotica*. *Scienta sexualis* je vědecká praxe zakořeněná v konfesních tradicích křesťanství, zatímco *ars erotica* je technika praktikovaná na Blízkém východě, ta se zaměřuje především na zvýšení potěšení. Pravda je v tomto erotickém umění čerpána pouze ze samotné rozkoše. Tento fakt můžeme vnímat jako důkaz, že sexualita je kulturním konstruktem a nemusí se za každou cenu nacházet v režimu moci. Původně křesťanská zповěď se u nás rozšířila a hraje roli v medicíně, justici, vzdělávání ale i v rodinných vztazích. Naše společnost si vytvořila postupy ve formě moci a věděním, k protikladu umění erotiky z Blízkého východu.⁸⁸

Kolem těla se tedy formoval diskurs. Otevírá se jakási dichotomie mezi sexem a sexualitou. A tedy osvobození sexu není naším konečným cílem. Sexualita je pro Foucaulta něčím, co sex předurčuje. Pod sexualitou si nyní představíme spíše určitou verzi sexuality, která je performativní. Tím pádem ani neuvažujeme nutně o pravdivých biologických

⁸⁷DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 1983. s. 137

⁸⁸FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k věděním*. s. 69–70

fyziologických složkách, se kterými je sex spjatý. Spíše o sexu uvažujeme pouze v jakémisi diskursivním rámci tím způsobem, jakým je propagován. Dalo by se tedy říci, že Foucault vidí v tomto doznání a vnímání sexuality, spíše zásadní princip, který šíří technologie disciplíny a kontroly těl, populace, ale i celé společnosti.⁸⁹

4. Judith Butler

Foucaultovo pojetí moci v následujících letech hluboce ovlivnilo různorodou škálu myslitelů a oborů a inspirovalo nové přístupy. Nejednalo se pouze o filozofy, ale i historiky, antropology a představitele politických věd. Judith Butler, jakožto významná filozofka a genderová teoretička se věnuje sféře literární teorie. Oblasti jejího zkoumání se dají zařadit do oblasti společenské, politické, literární a kulturní. Zároveň využívá nástrojů humanitních věd, aby podrobněji dokázala kriticky prozkoumat rámce, v nichž se odehrávají naše identity a interakce. Využívá především prvků moderní, zejména francouzské filozofie, ze kterých čerpá inspiraci pro své dílo, kde se nejčastěji zabývá feministickou teorií, genderovou studií, konstrukcí sexuality a politickou filozofií.⁹⁰ Foucault se ve svém díle zabýval mocí na základě které se produkují subjekty. Butler tuto myšlenku rozvádí ve svém díle *Gender trouble*, v českém překladu *Potíže s rodem*, ve kterém uvažuje nad rodem. Butler totiž ve svém díle přehodnocuje nejen kategorii genderu, který je podle ní kulturním konstruktem, ale i kategorii pohlaví, které je tradičně viděno jako fixní a biologicky determinované.⁹¹ Tyto úvahy Butler totiž propojuje s komplexním vztahem moci a subjektu, u kterých Butler částečně čerpá i z Foucaultovy teorie.

Foucaultovo dílo mělo velký vliv na feministickou teorii. Hlavním důvodem je pravděpodobně i to, že se Foucault zaměřoval na utlačované skupiny ve společnosti.⁹² Je třeba však poznamenat, že feministická teorie je různorodá a mnohostranná. Tento termín zahrnuje širokou škálu teoretických postupů a hledisek, které si často odporují. Konkrétně feministická teorie spojená s Judith Butler je specifická s jejím přístupem, který zdůrazňuje

⁸⁹DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 1983. s. 168-169

⁹⁰GÓRSKÁ, Magdalena a MATONOHA, Jan. Popis mnoha zápasů: diskurz, subjekt a moc v myšlení Judith Butlerové. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 805.

⁹¹Tamtéž, s. 805

⁹²TAYLOR, Chloe. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality*. s. 141-142

performativní povahu genderu. Jakákoli obecná definice feminismu, slouží v této práci především k poskytnutí kontextu pro pochopení specifických myšlenkových pochodů Butler. Obecně se za jednu z nejzákladnějších definic feminismu dá považovat tvrzení Sylvie Walby. Tedy, že feminismus se jakožto hnutí zaměřuje především na dosažení rovnosti mezi pohlavími tím, že zpochybňuje a mění sociální struktury a praktiky, které udržují mužskou dominanci a ženskou podřízenost. Neboť žijeme ve společnosti, ve které moc primárně drží muži, a na základě tohoto předpokladu, se společnost organizuje podle mužských zájmů. Existuje tedy patriarchální paradigma, ve kterém jsou muži považováni za racionální a aktivní a ženy za emocionální a pasivní.⁹³

Judith Butler je konkrétně je představitelkou postsrukturalistického feminismu, který je oproti jiným směrům výrazný spíše ve své filozofii než politickém hnutí. Myšlenky post strukturalismu se nezabývají problémy konkrétní demografické skupiny. Spíše se usiluje o přístup, který je navržený tak, aby sloužil všem menšinovým demografickým skupinám, do kterých sice patří sexuální skupiny, ale i například skupiny rasové.⁹⁴ To znamená, že se Butler ve svém díle nespokojuje pouze s pojetím těla jako neutrálního pasivního prostoru, na kterém dochází k zápisu společenského řádu. Místo toho se snaží odhalit mechanismy, kterými se tělo a subjekty aktivně podílejí na (re)produkci tohoto společenského řádu. Středobodem jejího zájmu je tedy způsob, jakým dochází ke konstrukci subjektu v rámci genderového a heteronormativního řádu.⁹⁵ I Butler sama tvrdí, že „*matrice genderových vztahů předchází samotnému vynořování lidského.*”⁹⁶

4.1. Moc a formování subjektu

Judith Butler, původně inspirovaná Foucaultovým dílem *Dohlížet a trestat*, přemýšlí nad procesem podmaňování. V předešle zmíněné kapitole o tomto dílu, byl uveden příklad disciplinárních struktur a jak tyto disciplinární struktury dokážou podmanit vězněného. Foucault v tomto díle a v díle *Dějiny sexuality* uvádí, jak je moc nejen represivní, ale zároveň

⁹³WALBY, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Wiley-Blackwell, 1990 . s. 1-3

⁹⁴PORKERTOVÁ, Hana. Potíže s hmotou: Judith Butler a/nebo nový materialismus? /. Online. *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*. Roč. 14, č. 2, s. 42-43

⁹⁵GÓRSKÁ, Magdalena a MATONOHA, Jan. Popis mnoha zápasů: diskurz, subjekt a moc v myšlení Judith Butlerové. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 806.

⁹⁶BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Limes. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. s. 23

i produktivní a všudypřítomná. Judith Butler rozvádí, že tento termín “podmanění” vězněného v sobě nese určitý paradox, protože označuje i stávání se subjektem. U Foucaulta se tento proces podmanění pozoruje především skrze tělo. I těla v díle *Dohlížet a trestat* nazývá přeci „poslušnými”. Duše je v tomto případě považována za nástroj moci, jímž je tělo kultivováno a formováno. Zároveň Foucault na duši nahlíží jako na normativní a normalizující ideál, podle nějž je tělo cvičeno, tvarováno a kultivováno. Podmanění se v tomto případě nemá rozumět jen jako podřízení, ale také zajištění a udržování, neboť dochází k ustanovování subjektu, tedy subjektivizaci.⁹⁷ „Subjekt nejen že prakticky zaujímá místo těla, ale jedná jakožto duše, která rámuje a formuje vězněné tělo”⁹⁸

Je důležité podotknout, že Judith Butler uvažuje nad těly, pouze v sociálním a diskursivním kontextu. Podle Butler je nemožné tělo srovnávat s holými biologickými fakty, které předchází naše chápání tělesnosti. Pro Butler jsou sociální a jazyková sféra primárními podmínkami pro poznání lidské tělesnosti.⁹⁹ Butler o tělech v rámci Foucaultovské analýzy přemítá v kontextu „materializace těla”. Protože Butler je představitelka poststrukturalistického směru, nepovažuje vnitřní identitu za něco, co je oddělitelné od těla. Na místo toho tvrdí, že naše identita je tvořena na základě disciplinárních společenských praktik a identita je tedy i produktem těchto praktik.¹⁰⁰ Ve své eseji, předcházející dílo *Gender Trouble*, s názvem *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*, Butler podrobněji rozebírá tento proces materializace. Podle Judith Butler se identita se ustanovuje především prostřednictvím stylizovaných a opakujících se tělesných aktů, gest a pohybů. Foucault dochází podle Butler k podobnému východisku. „Subjekt není vytvářený pouze prostřednictvím podmanění (a subjektivizace), naráz a v celém svém úhrnu. Subjekt se utváří v procesu vytváření, neboť je vytvářen v postupných a opakovaných aktech. Je to právě tato možnost opakování, která

⁹⁷ BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení Mezi Freudem a Foucaultem. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 835.

⁹⁸ Tamtéž, s. 835

⁹⁹ PORKERTOVÁ, Hana. Potíže s hmotou: Judith Butler a/nebo nový materialismus? /. Online. *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*. Roč. 14, č. 2, s. 42-43

¹⁰⁰ BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal.*, s. 520-521

neslučuje onu rozdělenou jednotu (subjekt), nýbrž znemožňuje efekty, jež podryvají síly normalizace."¹⁰¹

Butler tedy v určité míře navazuje na Foucaultovu teorii, týkající se subjektivizace a podrobování se sociálním normám. Tato teorie byla podrobněji rozebrána v předchozí kapitole, která se věnovala tomu, jak moc udává disciplínu nad tělem. Butler ovšem svoji teorii o nabývání identity soustřeďuje především na genderovou identitu. Dle Butler se „materializace těla“ považuje za proces, kdy se identita utváří na základě opakujících a stylizovaných tělesných aktů, které se ve společnosti následně klasifikují jakožto „ženské“ nebo „mužské“. Zároveň se genderová identita nedá považovat za pevně stanovenou nebo trvalou vlastnost. Místo toho, je zdánlivá stabilita dosažena neustálým opakováním tělesných akcí.¹⁰²

Tuto myšlenku Judith Butler následně rozvádí ve svém díle *Gender Trouble* ve kterém pojednává především o tom, že za rodem stojí moc, která vytváří chápání rodu v určité hierarchii. Tento přístup ke vnímání rodu zároveň podněcuje k zamyšlení se nad existenciální kategorií „ženy“. Konkrétně vznikají otázky, zda být ženou je inherentní biologický fakt nebo kulturně konstruovaný fenomén, který je konstituovaný prostřednictvím diskursivních performativních aktů. Tělo je tedy vnímáno prostřednictvím a v rámci genderových kategorií. Tato rodová hierarchie zároveň dle Butler hraje roli i v povinné heterosexuality. Butler se tedy obrací i vůči určitým feministickým směrům, které stojí na myšlence ženy jakožto něčeho, co určitým způsobem předchází identitu a kulturu. Tedy tvrdí, že i některé feministické směry předpokládají určitou kategorii ženy, za účelem prosazení vlastních zájmů.¹⁰³

V tomto ohledu si bere příklad od Foucaulta, neboť říká, že jediný způsob jak se subjekty nebo tyto identity objevují, je prostřednictvím velmi specifického režimu autority nebo v rámci jakéhosi „paradigmatu“. V *Dějínách sexuality* je tento koncept rozveden na základě biomoci. Tento koncept odkazuje na způsoby, jakými moc řídí populaci, tím že reguluje chování prostřednictvím zavedení institučních praktik a norem. Na základě šíření

¹⁰¹ BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení Mezi Freudem a Foucaultem. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 836

¹⁰² BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*., s. 521-522

¹⁰³ Tamtéž, s. 522-523

diskursu o sexualitě vytvářejí právní, lékařské a vzdělávací instituce kategorie normality a abnormality, čímž se následně formují individuální identity a sociální očekávání.

K procesu subjektivizace u jednotlivce dochází tedy tak, že si internalizuje tyto normy na základě společenských standardů. Moc je tedy v tomto smyslu nejen represivní ale i produktivní, protože vytváří pravdy a subjekty prostřednictvím diskursivních praktik.¹⁰⁴ Butler tyto myšlenky dále rozvádí a tvrdí, že tyto vnější aspekty jsou internalizovány jednotlivci což nazývá danou subjektivizací. „*Subjekt je produkován prostřednictvím podmanění.*”¹⁰⁵ Identita je tedy výsledkem internalizace sociálních norem a neustálým prováděním těchto norem. Stejně tak tento performativní aspekt znamená, že identita není inherentní podstatou, ale je neustále utvářena prostřednictvím aktů, které jsou v souladu se společenskými očekáváními. Butler navazuje na tuto myšlenku i v rámci genderové identity, která je na stejném principu vnucována na základě normativních, genderových očekávání. Na základě toho je tak aktivně utvářena jednotlivci prostřednictvím opakovaného uzákonění a opakování těchto norem.¹⁰⁶

4.2. Gender a mocenská dynamika

Butler ve svém díle *Gender Trouble*, čerpající z Foucaultovy analýzy moci z *Dějin sexuality*, tvrdí, že mocenské vztahy prostupují všemi úrovněmi společnosti. Na základě tohoto předpokladu dále regulují těla a chování za účelem vytváření normativních genderových identit. Butler ve svém díle nejdříve upozorňuje na fakt, že feminismus v západním kontextu odkazuje především na specifické formy útlaku, které nám jsou z kulturního hlediska sice nejbližší, ale zároveň vylučuje i způsoby, jakými je žena vyobrazena v jiných kulturách.¹⁰⁷ Dále Butler uvažuje o snaze identifikovat „ženu”, (i ze strany některých feministek) jako jasně vyhraněný subjekt, s čímž Butler nesouhlasí. Tvrdí, že stanovený rod není statickou formou, ale je ovlivněn historickými kontexty a protíná se s různými faktory, jako je třída, rasa, pohlaví, etnikum a region. Definování kategorie „ženy” stanovuje již předem danou diskursivní formaci, na základě předurčených mocenských struktur, které mají neustálý vliv na formování a omezování. Jedná se tedy o opírání se

¹⁰⁴ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. s. 272-274

¹⁰⁵ BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení Mezi Freudem a Foucaultem. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 835

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 837-838

¹⁰⁷ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, New York, 1999, s. 33

o ideu ženy, která je ve skutečnosti nereálná.¹⁰⁸ Butler zároveň upozorňuje na to, že se jedná o všude přítomný diskurs, což se i shoduje s jakousi Foucaultovou myšlenkou Panoptikonu z díla *Dohlížet a trestat*. Neboť samotný zákon se v Panoptikonu uplatňuje přes dohled, který si lidé internalizují a stává se všudypřítomným. Butler se chce tímto způsobem zároveň zapojit do podobné kritiky a zpochybnit systém tím, že se jej pokouší přetvořit zevnitř. Podle Butler se již všichni v daném systému nacházíme. Zároveň i proto dochází ke kritice jiných poststrukturalistických a psychoanalytických myslitelů, protože si podle Butler neuvědomují, jak jsou jejich vlastní argumenty zakotveny v logice, kterou se snaží překonat.¹⁰⁹

Kategorie „ženy“ čelí navíc problému, když se pokoušíme rozlišovat mezi pohlavím a rodem. Tento rozdíl naznačuje, že zatímco pohlaví je biologicky fixní, rod je kulturně konstruovaný a zároveň i tedy nezávislý na pohlaví. Toto tvrzení je však problematické, protože odděluje gender od pohlaví a vytváří jistou opozici mezi biologicky definovaným tělem a kulturně konstruovaným genderem (neboli přiděleným rodem). Butler se však staví kriticky k pohlaví, které je „dané“ a tvrdí, že pohlaví může být také kulturní konstrukt, podobně jako gender (nebo rod). Na základě tohoto předpokladu se Butler tedy opírá o hypotézu, že pohlaví jakožto něco „přirozeného“ a „před-diskursivního“ je vlastně diskursivním efektem mocenských vztahů, které staví pohlaví jakožto „politicky neutrální povrch na kterém kultura působí.“¹¹⁰ Ve své podstatě se podle Butler jedná o formu natolik přijatého diskursivního efektu (který by mohl sloužit jako příklad internalizace, která probíhá u jednotlivců v dříve zmíněném Panoptikonu), že lidé uvnitř systému, danou „přirozenost“ pohlaví ani nezpochybňují.

V podstatě tvrdí, že tělo je ve skutečnosti neutrální zónou, které je především ovlivněno kulturou. Zároveň tento aspekt kritizuje u myslitelů jako Simone de Beauvoir. Beauvoir totiž předem stanovuje rozdílnost mužů a žen na základě naší historie a kulturních významů, kde ženy a muži existují v oddělené sféře – muži jsou spojováni s intelektem a myslí, zatímco ženy jsou spojeny s tělem, které je považováno za hříšné.¹¹¹ Butler

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 27

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 26-27

¹¹⁰ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, New York, 1999, s. 25

¹¹¹ Tamtéž, s. 27

naznačuje, že to implikuje zároveň to, že se jedná o definitivní záležitost, ze které se ženy již nemohou osvobodit, protože jsou ženy již předurčeny svému osudu na základě parametrů jazyka (přiděleného rodu). Butler tedy tvrdí, že tento systém funguje na asymetrické opozici mezi „ženským“ a „mužským“, což vede zároveň k povinné heterosexuality.¹¹² Pro Butler to tedy není tak, že by pohlaví předcházelo genderu, ale ve skutečnosti to může být naopak.

V díle *Gender Trouble* Butler dále tvrdí, že genderová identita se formuje prostřednictvím toho, co nazývá „performativitou“. Kromě Austinova pojetí performativu, se performativita u Butler dá rovněž chápat jako navázání na Foucaultovo chápání toho, jak jsou subjekty vytvářeny prostřednictvím diskursivních praktik. Na základě tohoto předpokladu Butler tvrdí, že gender je sérií aktů a projevů, které jsou společensky schváleny a v průběhu času se opakují, což vytváří iluzi stabilní identity. Butler uvádí: *“Gender se ukazuje jako performativní, to znamená, že tvoří identitu, za kterou se má vydávat. V tomto smyslu je gender vždy předváděním.”*¹¹³ Tato perspektiva jde v ruku v ruce s foucaultovským vnímáním toho, že subjekty jsou tvořeny prostřednictvím internalizace a průběžným uzákoňováním sociálních norem. Naše chápání těla jako neutrální reality, je ale podle Butler už diskursivním konstruktem. Zároveň performativní akty utvářejí samotné tělo v jeho materialitě. Protože se všeobecně má za to, že identita pochází z nejnítěrnější psychiky jednotlivce, možnost dále zkoumat tuto identitu jako politickou konstrukci, bylo společností předem vyloučeno.¹¹⁴

Dále rozvádí, jak různorodé instituce, jako rodina, vzdělávací systém a média, hrají kritickou roli v regulaci a utváření genderových norem, čímž navazuje na Foucaultovo pojetí disciplinární společnosti. *“Akty, prostřednictvím kterých se konstituuje gender, mají podobnost s performativními akty v rámci divadelních kontextů”*.¹¹⁵ Zde Butler navazuje paralelu mezi performativitou genderu a divadelními představeními. V obou případech se spoléhá především na soubor scénářů a opakované akce. Význam těchto opakovaných akcí můžeme vnímat i na základě původně zmíněné foucaultovské teorie v díle *Dohlížet a trestat*,

¹¹² Tamtéž, s. 33

¹¹³ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, New York, 1999, s. 33

¹¹⁴ Tamtéž, s. 187

¹¹⁵ Tamtéž, s. 271

inspirovanou Mausem. Opakované tělesné pohyby v rituálech, které obsahují předem dané a očekávatelné tělesné pohyby symbolizují všeobecné kolektivní přesvědčení, ale i zkušenosti a identity. Tento společenský aspekt se dá přenést i na ostatní instituce, jako například školní systém (kde děti musí zvedat ruku, aby byly vyvolány), ale i na celkový společenský přístup, tak jak upozorňuje Foucault u výcviku vojáka a Butler v rámci genderu. Butler uvádí i konkrétní příklady toho, jak sociální normy regulují gender. Například od žen se očekává, že budou nosit šaty a sukně, mezitím co od mužů se očekává, že budou nosit kalhoty.¹¹⁶ Stejně tak jazyk hraje zásadní roli u stanovování genderu, neboť se na základě jazyka upevňují stereotypy – u vedoucích žen dochází k jejich označení jakožto panovačné, mezitím co muži jsou označeni jako vedoucí typy a tak dále.¹¹⁷ Společenské normy navíc přesahují i pravidla oblékání a jazyka, tak aby zahrnovaly i chování a role očekávané od různých pohlaví. Od žen se například očekává, že budou starostlivé a pečlivé a od mužů, že budou asertivní a autoritativní, což jsou role, které jsou neustále posilovány prostřednictvím kulturních příběhů a praktik. Tato očekávání jsou uzákoněna a posílena opakovaným chováním a společenským posilováním, což více formuje chápání genderových rolí.

Z tohoto důvodu Butler ve svém díle navrhuje kritiku genderu tím, že provádí to, co nazývá genealogií genderu. Snaží se tedy o destabilizaci všeho, co o sobě víme, protože to destabilizuje i pojetí našeho „já“. Destabilizuje tedy i všechny instituce, ve kterých se nacházíme a destabilizuje ty aspekty spojené s tělem, které jsou považovány tradičně za přirozené, univerzální a neměnné - v tomto případě pohlaví. Tělu se pak otevírá nekonečné množství možností.

V *Dějínách sexuality* Foucault uvádí: „již před staletími nespočetní teoretici a praktici tělesnosti, způsobem bezpochyby velmi málo „vědeckým“, učinili z člověka dítě panovačného a inteligibilního sexu. Sexu, který je příčinou všeho.“¹¹⁸ Foucault tvrdí, že sexualita je tvořena především historickými a společenskými kontexty a dále klade důraz na to, že diskursy o sexualitě jsou mechanismy, jejichž prostřednictvím moc působí a dále produkuje a reguluje těla a identity.¹¹⁹ Judith Butler se dále zabývá touto myšlenkou

¹¹⁶ Tamtéž, s. 138

¹¹⁷ Tamtéž, s. 115-116

¹¹⁸ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. s. 93

¹¹⁹ Tamtéž, s.108-116

a zároveň Butler interpretuje Foucaultovo dílo a demonstruje, jak kategorie pohlaví zapadá do Foucaultova kontextu sexuality. Zde je však třeba podotknout, že interpretace koncepce "sexu" ze strany Butler čelila kritice za potenciální zkreslování jeho myšlenek. Neboť jak je podle názvů děl zřejmé, Foucaultovo dílo pojednává o dějinách sexuality, kdy hlavním středobodem díla není pohlaví (v anglickém názvu, „sex“), ale sexualita, která má mnohem širší význam. Foucault se ve svém díle nesoustředí na biologický faktor sexu, ale pohlíží na něj jako na mocenský nástroj.¹²⁰

U Butler je hlavním předmětem zájmu především problematika pohlaví a genderu. Někteří myslitelé, jako například Ennis Kathleen, Lois McNay a Shelley Tremain tvrdí, že Butler si mohla nesprávně interpretovat Foucaultovo označení "sexu" a interpretovat ho jako biologický faktor, aby podpořila své feministické teorie. Zároveň se může jednat o chybnou interpretaci na základě překladu. Anglické slovo „sex“ nejednoznačně odkazuje jak na biologické vlastnosti, tak na širší koncept sexuality. Tento slovní význam je stejný i ve francouzském termínu „*le sexe*“.¹²¹ Foucault pohlížel na sex především jako na konstruovanou jednotu, která vychází z různých praktik a popisuje sexualitu jako otevřený flexibilní, historický systém.¹²² Butler se ve svém díle snaží zdůraznit fiktivnost této konstrukce, aby podpořila argument, že pohlaví i gender jsou konstituovány prostřednictvím moci a diskursu, čímž zpochybňuje falešný předpoklad, že pohlaví má přirozený status oproti genderu.¹²³ „*Gender je identita slabě konstituovaná v čase, ustanovená ve vnějším prostoru prostřednictvím stylizovaného opakování aktů*“.¹²⁴ Tím, že popisuje gender jakožto „ustanoven ve vnějším prostoru“ zdůrazňuje, že je formován spíše společenskými normami a očekáváními. V tomto rámci Butler rozšiřuje svoji argumentaci ohledně konceptu pohlaví a naznačuje, že to, co vnímáme jako biologické pohlaví, je také produktem těchto performativních aktů a společenských konstrukcí. Foucault se však zaměřil na to, jak diskursy utvářejí sexualitu a vytvářejí identity, nikoli na přímé ztotožňování pohlaví

¹²⁰ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 1983. s. 168-169

¹²¹ KATHLEEN, Ennis. *Michel Foucault and Judith Butler: troubling Butler's appropriation of Foucault's work*. A Dissertation. Coventry: University of Warwick, 2008. s. 47

¹²² DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press. s. 130-131

¹²³ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, s. 174-175

¹²⁴ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, s. 179

s biologickými faktory.¹²⁵ Foucault tedy podle Butler nepovažuje sex nebo překlad „pohlaví“ čistě za společenský konstrukt. V tomto ohledu tedy není zcela možné s Butler souhlasit.

Tento problém interpretace také zdůrazňují někteří učenci, kteří poznamenávají, že i přesto, že je východisko Butler vlivné, může do určité míry zkreslovat Foucaultův záměr tím, že plně neřeší jeho názor, že sexualita je historický systém, který zahrnuje více než jen biologické nebo performativní dimenze. V důsledku toho je třeba brát v potaz, že i když teorie Butler významně ovlivnily feministické myšlenky, mohou zároveň odrážet mírné neporozumění Foucaultovy teorie pojednávající o tom, jak moc vytváří a následně reguluje sexualitu.

Dále se u Butler nachází i klíčové prvky genealogie, které Foucault ve svých dílech zmiňuje a později je Butler interpretuje ve své feministické teorii. Genealogická metoda Foucaulta, tak jak je podrobně popsána v dílech *Dohlížet a trestat a Dějinách sexuality*, klade důraz na historický vývoj a transformaci mocenských vztahů postupem času. Foucaultova genealogie se zaměřuje na odkrývání historických procesů, které vedou k současným strukturám a diskursům a na odhalování původu a proměn mocenských vztahů. Tento přístup je zakořeněn v historii, neboť zkoumá, jak se věci vyvíjely a měnily v různých obdobích. Přístup Butler, i přesto, že byl ovlivněn Foucaultem, se v tomto ohledu liší. Butler v *Gender Trouble* používá genealogii ke kritice a dekonstrukci pohlaví a genderu. Někteří kritici upozorňují i na to, že její genealogie však vynechává historický přístup a zaměřuje se pouze na to, jak jsou genderové identity performativně konstituovány prostřednictvím opakujících se aktů a diskursivních praktik. I když historický kontext zčásti uznává, klade důraz spíše na současné struktury, které udržují genderové normy.¹²⁶

Nicméně, Butler nachází rysy genealogie v *Dějinách sexuality* a z díla si bere určité prvky. Michel Foucault považuje podle Butler pohlaví za výsledek dynamiky moci a diskursivních vztahů, které mají i historický kontext. Butler tvrdí, že to, co je vnímáno jako biologicky dané pohlaví, je ve skutečnosti součástí strategie, která tyto mocenské vztahy odhaluje i skrývá. Na základě toho tvrdí, že pohlaví je mocensky využíváno k tomu, aby se

¹²⁵KATHLEEN, Ennis. *Michel Foucault and Judith Butler: troubling Butler's appropriation of Foucault's work*. A Dissertation. Coventry: University of Warwick, 2008. s. 47-48

¹²⁶ Tamtéž, s. 51-53

jevilo jako přirozené, čímž maskuje svoji skutečnou historickou a mocí podmíněnou povahu, což ztěžuje historickou analýzu. V jisté míře zároveň Butler souhlasí, že kategorie pohlaví je proto konstruována tak, aby mohla sloužit regulačním a reprodukčním potřebám sexuality.¹²⁷ Materializace těla ovlivňuje každého, vzhledem k tomu, že pohlaví funguje normativně a regulativně, dochází k materializaci prostřednictvím opakovaných uzákonění těchto norem a praktik. Butler však tvrdí, že nutnost neustálého opakování regulačních postupů k udržení této pohlavní materializace zároveň naznačuje, že tělo nikdy plně nevyhovuje normám, které ztělesňuje. Dle Butler je tedy zcela možné, že právě v nutnosti tyto praktiky opakovat, spočívá i potenciál pro subverzi těchto norem. Neboť prostřednictvím tohoto opakovaného performativního jednání dochází k vytváření materializace pohlaví těla a jeho pohlavních rozdílností.¹²⁸

Butler svůj specifický přístup dále rozvádí i na základě své interpretace případu Herculine Barbin. Jednalo se o případ intersex člověka, který Foucault použil ve svém díle, aby prozkoumal jak lékařské a právní diskursy konstruují a regulují sexuální identitu. Herculine Barbin byl/a člověk, který/a vypráví příběh o svém tragickém údělu jakožto někoho, kdo po narození nesl/a označení ženy, ale následně byl/a po lékařské prohlídce operována na muže a nucen/a po zbytek svého života jako muž žít. Ve svém díle Foucault poskytuje především historický kontext, který zdůrazňuje posuny v chápání a zacházení s intersexuálními jednotlivci, zejména jak byly takové identity spravovány v rámci struktur moci a znalostí v 19. století. Zdůrazňuje, jak existence Barbin narušuje jasnou hranici mezi mužem a ženou a ukazuje, že pohlaví není neměnnou kategorií, ale že se jedná o konstrukt ovlivněný historickými a kulturními diskursy.

Butler na Foucaultův přístup reaguje do určité míry spíše kriticky. Podle Butler Foucault chápe sexualitu sice jako otevřený a komplexní historický systém diskursu, tím ale naráží i na to, že jak sexualita, tak i identita jsou konstruovány ve vztahu k „zákonu“, který řídí instituce. Zdá se, že deník Herculine Foucault interpretuje jako náhled do neregulované sféry osobních zkušeností, které jsou odpoutány od regulačních tlaků, které jsou typicky spojeny s pohlavím. Podle Butler Foucault naznačuje, že před tím, než byla Barbin legálně

¹²⁷ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, New York, 1999, s. 144-146

¹²⁸ GÓRSKÁ, Magdalena a MATONOHA, Jan. Popis mnoha zápasů: diskurz, subjekt a moc v myšlení Judith Butlerové, s. 812-814

přeměněna na muže, byla relativně svobodná od omezení, které jsou způsobeny rigidními normami.¹²⁹ Podle popisu Foucaulta se zdá, že romantizuje zkušenost Barbin jako „šťastný limbus spojený s (ne)identitou“.¹³⁰ Butler poukazuje na to, jak případ Barbin ukazuje nestabilitu a proměnlivost genderových kategorií. Už jen myšlenka, že si Barbin užívala zkušenost bez regulačních tlaků podtrhuje názor Butler, že pohlaví není přirozeným nebo pevným atributem, ale spíše konstruktem, který je stanovený společenskými normami.¹³¹ Butler se však staví kriticky ke stanovisku Foucaulta ohledně (ne)identity, neboť dle jejího názoru to poukazuje na to, že existuje originální nebo skutečná genderová identita. Namísto toho Butler zdůrazňuje, že gender je vždy druhem zosobnění. Jedná se o soubor činů prováděných na základě společenských očekávání.

Soubor činů a téma performativity Butler důsledněji rozebírá i ve svém díle *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*, v českém překladu, *Závažná těla*. Kde opět zdůrazňuje nutnost opakování konkrétního chování, za účelem sociálního působení moci, které má svůj konečný cíl v subjektifikaci. Ta se projevuje na základě podrobených jednotlivců, neboť Butler staví na Foucaultově myšlence, že moc produkuje subjekty a tvrdí, že samotný gender je produktem těchto performativních aktů. Jinými slovy, opakování genderových norem zhmotňuje těla specifickým způsobem, tak aby identity kategorizované na základě pohlaví vypadaly přirozeně a nevyhnutelně. Nutné je však dané činy opakovat, což opět dokazuje, že materializace těla je trvalým předpokladem, který nikdy nesmí přestat, jinak moc ztrácí svoji pointu. Moc navíc funguje prostřednictvím souhry mezi lidskými činy a jejich významy, které jim přisuzujeme skrze jazyk. Performativní akce proto utvářejí to, co vnímáme jako přirozené. To se týká jak genderu, tak i pohlaví, které označujeme jakožto vrozené a dané. Podle Butler ale neustálý nátlak na udržení a opakování performativních akcí zanechává i možnost využití regulativní moci proti sobě samotné.¹³²

4.3. Podmanění, odpor, feminismus

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, Foucault moc nevidí jako jednostrannou utlačující sílu, ale jako něco, co je všudypřítomné a zároveň produktivní.

¹²⁹ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. s. 120

¹³⁰ Tamtéž, s. 120

¹³¹ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. s. 121

¹³² BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Limes. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. s. 16

Čímž se vytváří prostor pro odpor. Myšlenky Foucaulta jsou roztroušeny v jeho dílech, ale některé nejrelevantnější lze nalézt v *Dějínách sexuality* a *Dohlížet a trestat*. Foucault poukazuje na to, že odpor neexistuje mimo mocenské vztahy, ale uvnitř nich a zároveň s nimi neustále interaguje a přetváří je.¹³³

Foucaultova genealogická metoda je další způsob, kterým odpor zkoumá. Na základě toho, že Foucault zkoumá historický vývoj mocenských vztahů tak zároveň i odhaluje, jak se odpor v průběhu času formoval. Jeho genealogie ukazují, že současné formy odporu mají kořeny v historických snahách, což dokazuje kontinuitu a transformaci odbojových praktik. V *Dějínách sexuality* Foucault sleduje vývoj sexuálních norem a zdůrazňuje, jak různé formy odporu, jako jsou feministické a LGBTQ+ hnutí dané normy zpochybnily a předefinovaly. Feministická hnutí zpochybnila tradiční role o očekávání, které na ženy klade patriarchální společnosti. Ženy zpochybnily způsoby, jakými jsou ženská těla a sexualita kontrolována a regulována.¹³⁴ LGBTQ+ hnutí zase sehrály zásadní roli v odporu proti normativním rámcům sexuality, díky prosazování legitimacy různých sexuálních orientací a genderových identit.¹³⁵

Foucaultova genealogická analýza ukazuje, že odpor není pouze defenzivní, ale také produktivní. Neboť generuje nové formy znalostí, identit a sociálních vztahů. Foucault si ovšem moc domýšlí nejen jako strukturu, ale jako něco, co je rozprostřeno úplně všude. Tím tedy ani nedoufá v osvobození nějaké skryté či potlačené subjektivity, nýbrž spíše volá po radikálním vytváření subjektivity, formované v protikladu k historické hegemonii subjektu zákona. *“Musíme prosadit nové formy subjektivity odmítnutím toho druhu individuality, který nám byl ukládán po několik století.”*¹³⁶ Zdá se tedy, že Foucault považuje za nejdůležitější aspekt odporu určitou upřímnost vůči sobě samému. Neboť produkce vlastní pravdy a vlastní sebepoznání dokáže moci odolat. Subjekt totiž tvoří a otevírá možnost odporu, čímž se stává aktivním činitelem. Pro Foucaulta je subjektivita hluboce spjata s procesy, kterými jednotlivci dospívají k pochopení a produkování vlastní pravdy.

¹³³ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. s. 112

¹³⁴ TAYLOR, Chloë. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality*. s.195-196

¹³⁵ BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení Mezi Freudem a Foucaultem. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 840

¹³⁶ Tamtéž, s. 841

Judith Butler vnímá subjekt také jakožto aktivního činitele, ale namísto sebepoznání, Butler vnímá subjekt prostřednictvím performativních aktů. I přesto se oba myslitelé shodují, že subjektivita není přirozenou vlastností, ale vzniká prostřednictvím interakcí se společenskými normami a mocenskými strukturami. Oba myslitelé zároveň uznávají, že subjekt je činitel formovaný vnějšími silami, ačkoli mechanismy a důraz se liší. Butler ovšem klade větší důraz na to, jak společenské normy a diskursy vytvářejí subjekty prostřednictvím performativních aktů. Pro ni je subjekt konstruován na základě opakování očekávaného genderového chování. Spíše, než o produkci vlastní pravdy se Butler soustředí na analýzu toho, jak tyto normy diktují a omezují identitu.

Vzhledem k tomu, že se Butler zabývá spíše vlivem, který se vnímá prostřednictvím těla, tak Butler otevírá možnost i přepsání – a parodie jakožto variantu odporu.¹³⁷ Změnou nebo vyvrácením těchto opakovaných aktů, mohou jednotlivci zpochybnit a narušit normativní genderové identity. Jedním z klíčových prvků Butler je její koncept genderové subverze. Navrhuje, že prováděním genderu nenormativními způsoby, mohou jednotlivci odhalit vykonstruovanou povahu genderových norem a otevřít možnosti pro nové formy identity. Například jedním z neefektivnějších příkladů je dle Butler drag umění. Neboť se jedná o záměrné předvádění genderu přehnaným způsobem, který zdůrazňuje jeho performativní povahu. Tím také ve výsledku zpochybňuje a destabilizuje tradiční genderové normy *“při napodobování genderu, drag implicitně odhaluje imitativní strukturu samotného pohlaví – stejně jako jeho nahodilost”*.¹³⁸ Butler ve svém pozdějším díle zavádí pojem resignifikace (neboli přeznačení). Tento termín zahrnuje snahu o znovuzískání a transformaci hanlivých termínů a identit zavedenými společenskými normami. Na základě této snahy mohou menšinové skupiny vzdorovat a dále rozvracet mocenské struktury, které se je snaží definovat a omezovat. Zároveň to umožňuje vytváření nových významů a identit a na základě toho, se zpochybňuje stávající dynamika moci a rozšiřují se možnosti genderového a sexuálního vyjádření. Butler tvrdí: *“V tomto smyslu zůstává politickou nutností nárokovat si výrazy „ženy“, „queer“, „gay“ a „lesby“, a to právě kvůli způsobu, jímž ony samy jako by činily nárok na nás ještě předtím, než jsme si toho plně vědomi. Činit*

¹³⁷ BUTLER, Judith. *Gender Trouble*. s. 175-177

¹³⁸ Tamtéž, s. 175

*si zpětně nárok na takové výrazy bude nutné kvůli vykořenění jejich homofobního rozvíjení v oblasti práva, veřejné politiky, na ulici, v „soukromém“ životě.“*¹³⁹

Butler se tedy zasazuje o to, aby tyto termíny byly znovu získány „obráceným způsobem“ jako forma odporu. To znamená přijmout hanlivé nebo omezující nálepky, které byly zavedeny, a přeměnit je na symboly hrdosti. Není tedy ani pochyb, že teorie Butler inspirované Foucaultem, rozšířily diskurs o genderu a moci. Kritika Butler vůči tradičnímu feministickému zaměření na kategorii „žena“, podporuje inkluzivnější přístup, který uznává různorodé zkušenosti a identity v rámci feministického hnutí. Butler navazuje na Foucaulta a zastává jeho názor, že moderní moc je produktivní, ale zároveň myšlenku rozvádí tím, že předefinuje gender z pasivního a přirozeného „poslušného těla“ na aktivní a performativní způsob jednání, kterému se dá čelit stejným způsobem. Dalo by se tedy říci, že Butler i Foucault přispěli v jistém smyslu k určitým důsledkům, které jsou výrazné i v některých feministických směrech. Především, protože teorie Butler kladoucí důraz na performativitu, je v souladu s teorií feminismu, která zvažuje souhru pohlaví s jinými sociálními kategoriemi, jako je rasa, třída a sexualita.

¹³⁹ BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Limes. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. s. 300

Závěr

Tato bakalářská práce se věnovala dílům *Dohlížet a trestat* a *Dějiny sexuality* od Michela Foucaulta a jeho mocenským teoriím ze kterých se později Judith Butler inspirovala v rámci svých děl *Gender Trouble* a *Bodies That Matter*. Na základě jejich děl jsme se snažili pochopit, jak dynamika moci a společenské normy utvářejí identity a jak se v těchto rámcích může objevit odpor. V první části této práce byla podrobněji představena teorie Foucaulta. V díle *Dohlížet a trestat* Foucault zavádí koncept Panoptikonu, který slouží jako metafora všudypřítomného dohledu. Tento dohled slouží především k disciplíně a vytváření „poslušných těl“. Zároveň Foucault přibližuje to, že moc není pouze represivní, ale také produktivní. Na základě této moci se formují jednotlivci v poslušné subjekty neustálým pozorováním, které si později jedinci internalizují. Není ani zcela vyloučeno, že se Foucault nechal kromě jiného, inspirovat Marcelem Maussem, který se zabýval normami a dále také tím, jaký má společnost vliv na konkrétní části těla. Příkladem mohou být rituály, a jak člověk musí zapadat do předvídatelných společenských očekávání, jinak je společností vyloučen.

Foucault dále rozšiřuje svou analýzu moci na oblast sexuality v *Dějínách sexuality*. Tvrdí, že normy a sociální očekávání hrají klíčovou roli v tom, jak je sexualita konstruována a regulována. Všeobecně se dílo *Dějiny sexuality* považuje za zásadní posun v úvahách o sexu a sexualitě. Foucault v tomto díle zpochybňuje pojetí sexuality jakožto přirozené vlastnosti a místo toho tvrdí, že jde o historický konstrukt, který je formován diskursy moci. Všeobecně se toto Foucaultovo dílo ze všech ostatních považuje za nejvíce vlivné mezi feministkami. Pravděpodobně i na základě toho, že se Foucault věnuje menšinovým skupinám. V rámci feminismu je i možné vyzdvihnout Foucaultův argument ohledně sexuality a přirozenosti, neboť ženské pohlaví se často váže k biologicky podmíněným názorům ohledně jejich méněcennosti. Snaha o zpochybnění pojetí sexuality jakožto něčeho přirozeného tedy inspirovalo i mnohé feministky. Foucault v tomto díle dále rozvádí represivní hypotézu. Ve výsledku Foucault tvrdí, že odmítání represivní hypotézy se projevuje tak, že se sexualita sice přímo nepotlačuje, ale na místo toho tvrdí, že moc také produkuje znalosti a diskurs o sexualitě, čímž se stává předmětem vědeckého, lékařského a veřejného zájmu.

Druhá část bakalářské práce se věnuje Judith Butler a její teorii o genderové performativitě. Foucaultovo odmítnutí represivní hypotézy a jeho koncept biomoci hrají významnou roli v interpretaci Butler a v rozšíření původní Foucaultovy teorie. Foucaultovo pojetí biomoci, jakožto produktivní moci, která generuje různé diskursy o sexualitě, se shoduje s myšlenkou Butler, že je gender konstituován performativně. Butler používá Foucaultovy teorie k tomu, aby argumentovala to, že společenské normy a diskursy o genderu a sexualitě nejsou pouze represivní, ale také produktivní a podílí se tvoření identit. Judith Butler staví na Foucaultových poznacích a rozvíjí svoji teorii genderové performativity. V dílech *Gender Trouble* a *Bodies That Matter* Butler tvrdí, že gender není stabilní identita, ale je konstituována prostřednictvím opakovaných performativních aktů. Tyto činy se podobně jako v teoriích Foucaulta tvoří společenskými normami a očekáváními, které si jedinci osvojují a uplatňují.

Teorie Foucaulta a Butler společně nabízejí určitý rámec pro pochopení toho, jak vzniká konstrukce identit a jak může vzniknout potenciál k odporu v mocenských strukturách. Mezitím co Foucaultova analýza disciplinárních mechanismů a role dozoru odhaluje, jak společenské normy a očekávání formují poslušná těla a regulují sexualitu. Tak teorie performativity od Butler ukazuje, jak jsou genderové identity vytvářeny prostřednictvím opakování společensky uznaných aktů. Čímž ale podle Butler zároveň vzniká možnost odporu. Především skrze transformaci a přivlastněním si hanlivých označení různými způsoby – například i prostřednictvím tvoření parodie.

Souhra teorií mezi Foucaultem a Butler významně ovlivnila feministické myšlení a aktivismus. Jejich práce poskytuje zásadní nástroje pro dekonstrukci tradičních představ o genderu. Především díky jejich odhalení vykonstruovaných povah identit a upozornění na všude přítomný vliv moci. Zároveň, oba myslitelé měli podíl na prosazení inkluzivnějšího a dynamičtějšího chápání identity. Na základě teorií Butler a Foucaulta se jednotlivci nyní mohou prostřednictvím performativních aktů a aktivní transformace významů zapojit do diskursů, zpochybňovat a přetvářet společenské normy a vytvářet nové cesty k odporu.

Seznam Zdrojů

- BROWN, Alison Leigh. *Foucault. Osobnosti filozofie*. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2004. ISBN 80-889-1261-X.
- BUTLER, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1999. ISBN 0-203-90275-0.
- BUTLER, Judith. *Závažná těla: o materialitě a diskursivních mezích "pohlaví"*. Limes. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3344-2.
- CAMPBELL, Timothy a SITZE, Adam. Biopolitics: A Reader. In: *Biopolitics: A Reader*. Durham: Duke University Press Books, 2013. ISBN 978-0-8223-5335-5.
- RABINOW, Paul a L. DREYFUS, Hubert. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. 2. edition. Chicago: The University of Chicago Press, 1983. ISBN 978-0-226-16312-3.
- FOUCAULT, Michel. *Diskurs: Autor; Genealogie: tři studie. Filozofie a současnost (Svoboda)*. Praha: Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0406-0
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby. Edice 21*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. ISBN 80-710-6085-2.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. - Vůle k vědění*. Praha: Herrmann, 1999. ISBN 80-238-5090-3.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení. Studie (Dauphin)*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-860-1996-9.
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann, 2002. ISBN 80-239-0124-9.
- FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. Praha: Herrmann, 2003. ISBN 80-239-2454-0.
- GRENZ, Stanley J. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997. ISBN 80-854-9574-0.

GUTTING, Gary. *Foucault: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 978-0192805577.

CHLOE, Taylor. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality (The Routledge Guides to the Great Books)*. New York: Routledge, 2016. ISBN 978-0415717847.

KATHLEEN, Ennis. *Michel Foucault and Judith Butler: troubling Butler's appropriation of Foucault's work*. A Dissertation. Coventry: University of Warwick, 2008.

MAUSS, Marcel. *Techniques of the body*. New York: Routledge, 2004. ISBN 9781003416692.

NALE, Leonard a LYNCH, Richard. In: *The Cambridge Foucault Lexicon*. New York: Cambridge University. 2014, ISBN 9780521119214.

WALBY, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Wiley-Blackwell, 1990. ISBN 978-0631147695.

Elektronické zdroje

BUTLER, Judith. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. Online. *Theatre Journal*. 1988, roč. 40, č. 4, s. 520. Dostupné z: https://www.amherst.edu/system/files/media/1650/butler_performative_acts.pdf.

BUTLER, Judith a MATONOHA, Jan. Podmanění, odpor, přeznačení. Mezi Freudem a Foucaultem. Online. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 844. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/pdf/42687479.pdf?refreqid=fastly-default%3A93f8957d641a18435fbbc29e7cb4dcf1&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1.

GÓRSKÁ, Magdalena a MATONOHA, Jan. Popis mnoha zápasů: diskurz, subjekt a moc v myšlení Judith Butlerové. Online. *Česká literatura*. 2008, roč. 56, č. 6, s. 805. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42687478?seq=14>.

PORKERTOVÁ, Hana. Potíže s hmotou: Judith Butler a/nebo nový materialismus? /. Online. *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*. Roč. 14, č. 2, s. 50. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2013/02/04.pdf>.